

**UNIVERZITET U SARAJEVU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET**

**POJAM STRAH GOSPODNI U
STAROZAVJETNOJ MUDROSNOJ LITERATURI**

Završni rad

Mentor:

Izv.prof. dr. sc. Dubravko Turalija

Student:

Marko Tunjić

Sarajevo, 2021.

SAŽETAK

Pojam strah Gospodnji u starozavjetnoj mudrosnoj literaturi

Strah je emocionalna pojava koju osjeća svako biće. Međutim, osim straha općenito, ljudi znaju i kao „vjerski strah“ koji se odražava u odnosu s Bogom. pisci starozavjetne mudrosne literature isticali su „vjerski strah“ u drugačijem smislu naspram ostalih svjetskih religija i kultura. „Vjerski strah“ nije strah u smislu drhtanja, mučenja i terora. Suprotno tome, starozavjetna mudrosna literatura u „vjerskom strahu“ naglašava čovjekov dublji i prisniji odnos s Bogom. Ističe da je Bog toliko dobar da je svakom čovjeku pružio njegovu blizinu i priliku da ga upozna i otkrije ljepotu odnosa s njim. Poveznica koja dovodi do takvog odnosa između čovjeka i Boga je mudrost stečena životom u strahu Gospodnjem. Stoga pisac Jobove knjige u Jobu vidi primjer vrline straha Gospodnjega jer je Job održavao svoj blizak odnos s Bogom čak i u najtežim kušnjama. Autor knjige Izreke vidi strah Gospodnji u osobi koja je spoznala mudrost, odnosno koja je otkrila da osim Boga ne postoji stvarni život i sreća. Kohelet primjećuje veliku vezu između straha Gospodnjega i držanja Božjih zapovijedi u smislu poniznosti. Osoba koja posjeduje strah Gospodnji živi u poniznosti, držeći se Božjih zapovijedi. Knjiga Mudrosti bavi se posljedicama koje čekaju ljude koji ne žele prihvatiti strah Gospodnji. Napokon, knjiga Ben Siraha na strah Gospodnji gleda kao na najveći Božji blagoslov za čovjeka. Ovaj je blagoslov otkriće da se u ispunjenju Božjih zapovijedi krije mudrost, odnosno istinska ljudska sreća.

Ključne riječi: strah, strah Gospodnji, mudrost.

SUMMARY

The term fear of the Lord in Old Testament wisdom literature

Fear is an emotional phenomenon that every being feels. However, in addition to fear in general, humans also know as a "religious fear" that is reflected in the relationship with God. The writers of the Old Testament wisdom literature emphasized "religious fear" in a different sense from other world religions and cultures. "Religious fear" is not fear in terms of trembling, torture and terror. On the contrary, the Old Testament wisdom literature in "religious fear" emphasizes man's deeper and more intimate relation with God. It points out that God is so good that he has given every man his closeness and opportunity to get to know him and discover the beauty of the relationship with him. The link that leads to such a relationship between man and God is the wisdom gained by living in the fear of the Lord. Thus the writer of the book of Job sees in Job an example of the virtue of the fear of the Lord because Job maintained his close relationship with God and in the most difficult trials. The writer of the book of Proverbs sees the fear of the Lord in a person who has realized wisdom, that is, who has discovered that there is no real life and happiness beside God. Qohelet notices a great connection between the fear of the Lord and keeping God's commandments in the sense of humility. The person who possesses the fear of the Lord lives in humility, keeping the commandments of God. The Book of Wisdom deals with the consequences that await people who do not want to accept the fear of the Lord. Finally, the Book of Ben Sirach views the fear of the Lord as God's greatest blessing to man. This blessing is the revelation that in the fulfillment of God's commandments lies wisdom, that is, true human happiness.

Keywords: fear, fear of the Lord, wisdom.

UVOD

U vremenu u kojem živimo, pod utjecajem sekularizacije čovjek, čini se, rapidno gubi nadnaravni smisao života, to jest svoju osobnu, mističnu pa onda i zajedničku društvenu vezu s Bogom. Društvo koje odbacuje Boga i time gubi sveti strah Gospodnji potpada pod utjecaj svakojakih fobija koje nas okružuju. Iz toga razloga, čini se neophodnim obraditi i pokazati ono što smo nažalost u velikoj mjeri izgubili: strah Gospodnji. Biblija nas uči o ljepoti i dragocjenoj vrijednosti straha Gospodnjega. To je na jedinstven način predstavljeno u biblijskoj mudrosnoj literaturi. Zato će naša zadaća u ovom radu biti obraditi i odrediti pojam „strah Gospodnji“ u onim knjigama Staroga zavjeta koje izvorno smatramo mudrosnim a to su: Knjiga Mudrih izreka, Knjiga o Jobu, Kohelet, Knjiga Ben Siraha i Knjiga Mudrosti.¹

Prije svega treba upozoriti na činjenicu kako biblijska mudrosna literatura, definirajući strah Gospodnji, ne koristi uvijek iste nazive. Umjesto riječi „strah“ nerijetko se tu nađe i glagol „bojati se“ (usp. Prop 5,6; 7,18; vidi: Job 6,14). Ipak, svi mogući sinonimi upućuju na sintagmu „strah Gospodnji“.

Princip, po kojemu ćemo se voditi u našem radu, jest trodjelni. Najprije ćemo obraditi kratki sadržaj o samoj knjizi, to jest ono po čemu je ona značajna. Zatim ćemo obraditi njezinu strukturu i o kratki sadržaj. Središnja tema rada bavit će se egzegezom samog pojma „strah Gospodnji“ koji se pojavljuje u svakoj od navedenih knjiga, kojeg ćemo pokušati definirati i omeđiti u svakoj pojedinoj knjizi. Na kraju slijedi zaključak koji daje konačni nalaz smisla i značenja biblijskog pojma „strah Gospodnji“.

---

¹ Usp.: Maurice GILBERT, *Učitelji mudrosti govore*, prev. Hrvoje KALEM – Dubravko TURALIJA, Priručnici 14 (Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet, 2020.), 9.

1. STRAH OPĆENITO I STRAH GOSPODNJI

Čovjek je od malena obilježen onim pojavama koje ga okružuju i koje zalaze u njegove osjećaje. Jedna od najčešćih i najjaćih ljudskih osjećaja je strah. Strah bi bio zapravo reakcija u čovjeku koja se može roditi iz raznih razloga. Tako strah može nastati pod utjecajem prirodnih sila ili nesreća kao što su: grmljavina, potres, bolest, smrt, a može se javiti i pred nasrtajem neprijatelja, ali i pred kakvim drugim pa i transcendentnim, božanskim utjecajem.² Da je čovjek okružen strahom, Biblija uvelike govori, ali i razumije te nudi čovjeku odgovor na strah, ukazujući na Boga kao onoga koji nadvladava, rješava svaki strah.³ Tako će pisac Poslanice Hebrejima reći da nas je Krist oslobodio robovanja straha od smrti, straha koji je nastao kao plod istoćnog grijeha (usp. Heb 2,14-15). I Bog, kada se u brojnim biblijskim slučajevima objavljuje ljudima, ohrabruje ih rijećima: „Ne bojte se!“ (usp. Suci 6,23; Mt 28,5.10; Lk 1,13.30). Biblija takoder ukazuje kako postoji i strah koji je spasonosan za čovjeka, a to je poziv na bliski odnos, življenje i pouzdanje u Boga.⁴ U tom smislu može se, doduše uvjetno, reći kako je biblijski strah temelj kršćanskog vjernićkog života.⁵ Tu vrstu straha Sveto pismo razumijeva kao strah Gospodnji.

Krenemo li u potragu za našim terminom u Bibliji, zamjećujemo kako se strah Gospodnji naćešće javlja u mudrosnoj literaturi. Od sve mudrosne literature najviše se spominje u Knjizi Ben Siraha i to dvadeset i pet puta, a ako ubrojimo slične izraze i do šezdeset puta. Za razliku od Knjige Ben Siraha, pojam „strah Gospodnji“ najmanje se spominje u Knjizi Mudrosti, i to samo samo jedanput (usp. Mudr 14,29).⁶ Mudrosna literatura ćesto suprostavlja dva straha. Prvi strah posljedica je odvajanja čovjeka od Boga, strah koji je u biti posljedica grijeha (usp. Mudr 4,20; 17,4; Izr 1,27; 10, 24) i javlja se kod tvrdokornih grešnika koji ustraju u svojim grijesima. Drugi strah ćuva čovjeka kako se ne bi odvojio od Boga.⁷ Taj strah jest strah Gospodnji koji nije sinonim drhtanja ili trepeti nego sigurnosti, to jest bliskoga odnosa s Bogom koji čovjeku daje istinsku radost, sreću i mudrost (usp. Sir 1,11-20; 2,7-10; Koh 8,12, Job 28,28).

---

² Usp.: Xavier LEON-DUFOUR i dr. (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, prev. Mate Križman (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.⁴), 1271; usp.: Ivan DUGANDŽIĆ, „Strah u svjetlu Biblije“, *Bogoslovska smotra*, 4 (2003.), 619.

³ Usp.: Ivan DUGANDŽIĆ, „Strah u svjetlu Biblije“, 619.

⁴ Usp.: Xavier LEON-DUFOUR i dr. (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, 1272-1273.

⁵ Usp.: Martin A. SHIELDS, *The End of the Wisdom: A Reappraisal of the Historical and Canonical Function of Ecclesiastes* (Winona Lake: Eisenbrauns, 2006.), 100.

⁶ Usp.: Goran KÜHNER, „Ben Sira i Moral“, *Bogoslovska smotra* 82 (2012.) 3, 649.

⁷ Usp.: Ivan DUGANDŽIĆ, „Strah u svjetlu Biblije“, 622-623.

2. ODNOS MUDROSTI I STRAHA GOSPODNJEGA U MUDROSNOJ LITERATURI

Čitajući mudrosnu literaturu lako možemo uočiti povezanost dvaju božanskih darova: mudrosti i straha Gospodnjega.⁸ Već s prvim stranicama Knjige Mudrih izreka naglašava se njihova povezanost: „Strah je Gospodnji početak spoznaje, ali ljudi preziru mudrost i pouku“ (Izr 1,7). Isto tako, u Knjizi o Jobu, nakon raznolikog opisa mudrosti, dolazi se do identičnoga zaključka: „Strah Gospodnji – eto što je mudrost“ (Job 28,28). Navedeni primjeri samo su egzemplari povezanosti mudrosti sa strahom Gospodnjim, no kako bismo dublje objasnili njihov međudnos, potrebno je zasebno definirati oba pojma.

2.1. Mudrost

Riječ mudrost još je kod starih civilizacija shvaćana kao razumijevanje životne stvarnosti koju je čovjek spoznao na temelju vlastitog ali i tuđeg života.⁹ Mudrost uključuje znanje, međutim ne može biti shvaćena kao puko znanje jer je povezana s praktičnim življenjem, odnosno s iskustvom različitih ljudi i kultura.¹⁰ Ovakvo poimanje mudrosti kod egipatske i mezopotamske kulture utjecalo je i na hebrejsku kulturu i vjeru što nam ukazuju i sami spisi židovske mudrosne literature.¹¹

Kada pokušavamo definirati mudrost, želimo se prije svega pitati kako Biblija gleda na tu stvarnost? Hebreji za riječ mudrost koriste izričaj ḥokmah, za mudraca ḥakam a njihov zajednički korijen jest ḥkm.¹² Riječi izvedene iz korijena ḥkm u mudrosnoj literaturi Hebrejske Biblije javljaju se 183 puta i imaju više značenja od kojih najčešća jesu: oštroumnost, razboritost, iskustvo, vještina.¹³ Zbog raznolikosti značenja nemoguće je dati definiciju mudrosti koja bi imala jednostran smisao. Tako su određeni autori pokušali definirati mudrost kao umijeće obavljanja konkretnih životnih zadaća (vještina), zatim su je povezivali sa sposobnošću čovjeka da shvati sebe u odnosu prema svijetu, drugima i Bogu ili kao konkretno životno poznavanje zakona

---

⁸ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2020.), 52-54.

⁹ Usp.: Paul-Alain BEAULIEU, “The Social and Intellectual Setting of Babylonian Wisdom Literature,” u: Richard J. CLIFFORD (ur.), *Wisdom Literature in Mesopotamia and Israel* (Atlanta: SBL, 2007.), 3; usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 12-13.

¹⁰ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 12-13.

¹¹ Usp.: Maurice GILBERT, *Učitelji mudrosti govore*, 10.

¹² Usp.: Hans-Peter MÜLLER, חכמה chākhām; חכמה chākhām; חכמה chokhmāh; חכמה chokhmōt, u: G. Johannes BOTTERWECK – Helmer RINGGREN (ur.), *Theological Dictionary of the Old Testament*, IV (Grand Rapids: Baker Academic, 1980.), 364-385.

¹³ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 13.

svijeta i života koje sespoznaje na temelju iskustva.¹⁴ U svoj mudrosnoj literaturi antike, mudrost se pokušala dokučiti, ali nigdje nije iznesena konkretna i potpuna definicija što bi ona bila, već je samo istaknut put i način upoznavanja mudrosti. Svojevrsne krize mudrosti u Izraelskom narodu dovele su pojedine autore mudrosnih knjiga do personifikacije mudrosti, promatrajući je kao nebesku stvarnost, počelo na kojem se temelji sva stvarnost, koju je Bog stvorio prije stvaranja svijeta i dao joj autoritet da bude posrednica božanskog odgoja ljudima.¹⁵ Pisci mudrosnih knjiga, svaki na svoj način, pokušavaju potaknuti vjernike na upoznavanje mudrosti.

Tako je kod Joba mudrost izjednačena sa strahom Gospodnjim (usp. Job 28,28). Sirah mudrost pronalazi u vršenju Tore¹⁶, a Kohelet mudrost vidi i u vršenju Tore i u strahu Gospodnjemu (usp. Koh12,13). Knjiga Mudrih izreka naglašava strah Gospodnji kao uvjet za spoznaju mudrosti, koja se mora odraziti u pravednom življenju (usp. Izr 4,1-27). Slično na mudrost gleda i Knjiga Mudrosti jer mudrost dolazi onima koji žive pravedno (usp. Mudr 1,1-11) i objavljuje se onima koji je traže (usp. Mudr 6,12-21).¹⁷

2.2. Strah Gospodnji

Budući da je mudrost Božji dar, to jest nebeska stvarnost, čovjek je po svojoj prirodi ne može dokučiti bez jednog posrednika, koji u mudrosnoj literaturi predstavlja strahGospodnji. Strah Gospodnji (*jirʿat ʿāḏonāj*) je upravo most koji čovjeka dovodi do mudrosti, jer ne dopušta oholosti da zavлада nad mudročću, već mudraca drži u poniznosti, skrušenosti bez koje nema prave mudrosti.¹⁸ Pošto su u antici vladari, svećenici i učitelji samom službom bili povezivani s božanstvima, mudrost je bila shvaćana kao njihova povlastica koju su posjedovali zbog svojega položaja.¹⁹ No upravo iz zlouporabe i krivog shvaćanja posjedovanja mudrosti, sveti pisci uopće, naglašavali su blizak suodnos straha Gospodnjega i mudrosti bez kojega se gubi iz vida prava mudrost kao dar Božji a ne kao nešto što na čovjeka spada po samoj službi

¹⁴ Usp.: Michael FOX, "Words for Wisdom", u: *Zeitschrift für Althebraistik*, 6 (1993.), 154.

¹⁵ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 54.

¹⁶ Usp.: Goran KÜHNER, „Ben Sira i moral“, 651.

¹⁷ Usp.: Raymond C. VAN LEEUWEN, "Cosmos, Temple, House: Building and Wisdom in Mesopotamia and Israel", u: Richard CLIFFORD (ur.), *Wisdom Literature in Mesopotamia and Israel* (Atlanta:SBL, 2007.), 72-77.

¹⁸ Iz usmene korespondencije o biblijskoj mudrosti i strahu Gospodnjem s prof. Dubravkom Turalijom.

¹⁹Usp.: Benjamin G. WRIGHT, "Ben Sira on the Sage as Exemplar", u: Benjamin G. WRIGHT (ur.), *Praise Israel for Wisdom and Instruction: Essays on Ben Sira and Wisdom, the Letter of Aristeas, and the Septuagint* (Leiden: Brill, 2008.), 165-182.

ili što može prisvojiti za sebe. Mudrost bez straha Gospodnjega nije prava nego falsificirana mudrost.²⁰ S tim u svezi, mudrost je dostupna samo onima koji su u sebi stvorili stav poniznosti, iskrene poslušnosti i odanosti Božjim zapovijedima te onima koji se odriču svakog oblika zla, drugim riječima, onima koji su prihvatili strah Gospodnji kao pravilo ili način života.

---

²⁰ Usp.: Iz usmene korespondencije o biblijskoj mudrosti i strahu Gospodnjem s prof. Dubravkom Turalijom.

3. STRAH GOSPODNI U JOBOVOJ KNJIZI

3.1. Kratki uvid u knjigu

Impresivna knjiga o Jobu koja najvjerojatnije potječe iz prve polovice 5. st. prije Krista²¹, nadahnutu je biblijska priča koja podcrtava borbu iskrenog pravednika i njegovo oslanjanje na Boga i u najtežim kušnjama. Knjiga o Jobu strukturirana je u tri glavna dijela: Proslov (Job 1,1-2,13), središnji, poetski dio (Job 3,1-42,6), epilog (Job 42,7-17), s time da se središnji dio može podijeliti na tri cjeline: a) Jobovi govori i govori trojice prijatelja: Bildada, Sofara i Elifaza (Job 3,1-31,40), b) Elihuove besjede (Job 32,1-37,24), c) Jahvine besjede (38,1-40,2; 40,6-41,26) i Jobovi odgovori (40,3-5; 42,1-6).²² Glavni lik zove se Job²³, za kojeg Biblija svjedoči da je „pravedan i neporočan“ (Job 1,1). Isti se u jednom trenutku svojega života našao u sasvim neočekivanom nizu nesretnih i teških okolnosti koje patnik, u svjetlu vjere, prihvaća (usp. Job1,21). Kako je vrijeme prolazilo, Jobove kušnje su i dalje ostajale i bivale sve teže dok ga nisu svele u tešku egzistencijalnu krizu kroz koju pokušava dobiti odgovor (usp. Job 3,1-26; 6,2-7,21; 19,2-29; 29,2-31,40). Pitanje koje Job postavlja i na koje želi dobiti odgovor, kroz svoje dijaloge s drugima i s Bogom, suprostavlja se uvriježenom vjerovanju izraelskoga naroda toga vremena kako je ovozemaljska nesreća kazna za neki učinjeni grijeh.²⁴

Job se jasno suprostavlja takvome vjerovanju pa samim time dovodi u pitanje tadašnje principe sveprisutne teologije retribucije po kojoj pravednik već za svojega života uživa sreću i blagostanje, dok grešnik vidljivo ispašta za svoje grijeh. Dok se Job nalazi u tome teškome stanju napuštenosti i bolesti posjećuju ga tri prijatelja: Elifaz, Sofar i Bildad, koji mu nisu u stanju pomoći, dapače ulaze u ozbiljan konflikt sa svojim pregovaračem.²⁵ Njihove su optužbe jasne: Job je morao učiniti neki grijeh, zbog kojeg sada ispašta (usp. Job 8,2-22; 11,6; 15,5). Njima je bilo sablažnjivo da bi Bog pravednika kaznio tolikim trpljenjem da mu oduzme sve (imanje, radnike,

---

²¹ Usp.: Maurice GILBERT, *Učitelji mudrosti govore*, 61.

²² Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 69; usp.: *Jeruzalemska Biblija*, str. 633-687., bilj. a-c.

²³ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 67.

²⁴ Usp.: David J. A. CLINES, „The fear of the Lord is wisdom (Job 28:28). A Semantic and Contextual Study“, u: Ellen van WOLDE (ur.), *Job 28. Cognition in Context* (Leiden: Brill, 2003.), 60-63

²⁵ Usp.: David J. A. CLINES, „The fear of the Lord is wisdom (Job 28:28). A Semantic and Contextual Study“, 60-63.

bogatstvo pa i djecu) jer je Bog na strani jakih, besprijekornih.²⁶ Međutim, Job unatoč boli koju proživljava zbog trpljenja mnogih zala koja su ga snašla i nerazumijevanja od strane svojih prijatelja, ipak ostaje vjeran Bogu (usp. Job 1,22; 2,10). Na kraju, sam Bog mu se objavljuje, odgovarajući mu kako Job nije u stanju shvatiti Božji plan jer je Božja mudrost iznad njegove (usp. Job 38-41). Na Božji odgovor Job počinje shvaćati smisao svojih patnji, a to je upoznati Boga preko događaja, a ne riječi, gledati Boga ne kroz Zakon nego kroz iskustvo (usp. Job 42,5). Nakon toga, Job se pred Bogom zalaže za svoje prijatelje koji su zaslužili kaznu zbog optužbi i uvreda koje su mu nanijeli. Jobova ljudska dobrota, oplemenjena iskustvom vjere vraća mu prijašnje blagostanje (usp. Job 42, 10-16).

3.2. Pojam „strah Gospodnji“ u Jobovoj knjizi

Nakon kratkog uvoda u sadržaj Knjige o Jobu, na redu je analiza pojma „strah Gospodnji“. Već od samog početka Knjige o Jobu, pisac naglašava njegovu pravednost i strah Gospodnji: „Bio je to čovjek neporočan i pravedan: bojao se Boga i klonio zla“ (Job 1,1). Pa i sam Bog, u knjizi, svjedoči za Joba kako posjeduje strah Gospodnji: „Na to će Jahve: 'Nisi li zapazio slugu moga Joba? Njemu na zemlji nema ravna. Čovjek je to neporočan i pravedan: boji se Boga i kloni zla“ (Job 1,8). Na temelju navedenog teksta možemo zaključiti kako sam pisac razlog Jobove pravednosti vidi u strahu Gospodnjemu.²⁷ Jednostavnost svetoga (neporočnog) života vidi se upravo u strahu Gospodnjemu. Na kraju će se također pokazati da sam razlog zbog čega se Bog objavljuje i vraća prijašnje stanje Jobu jest taj isti strah Gospodnji (usp. Job 1,5; 6,14; 42,10).

Izričaj „bojati se Boga“ ne znači imati strah prema Bogu u smislu osjećaja trepeta, već posjedovati iskustvo svakodnevne blizine s Bogom i nastojati da se taj intimni odnos s Bogom ne izgubi, s Bogom koji je sama dobrota, koji je jedini pravedan i vjeran pa i onda kada jeto razumski teško spoznati (usp. Job 1,6-8; 2,1-3). Zbog toga Job i prigovara svojoj ženi koja ga želi odvratiti od njegove neporočnosti, misleći da ga je Bog ostavio i kaznio: „Brljaš kao luđakinja! Kad od Boga primamo dobro, zar da onda i zlo ne primimo?“ (Job 2,10).

---

²⁶ Usp.: David J. A. CLINES, *Job 21-37* (Nashville: Thomas Nelson, 2006.), 917.

²⁷ Usp.: Maurice GILBERT, *Učitelji mudrosti govore*, 80.

U najvećim trpljenima, kada su ga snašle nesnošljive kušnje, Job nije prokleo Boga, već mu iskazuje slavu. Kaže: „Tad ustade Job, razdrije haljinu na sebi, obrija glavu pa ničice pade na zemlju, pokloni se i reče: „Go iziđoh iz krila majčina, go ću se onamo i vratiti. Jahve dao, Jahve oduzeo! Blagoslovljeno bilo ime Jahvino!“ (Job 1,20-21). To je također ono što strah Gospodnji u sebi uključuje, dimenziju strpljenja, ulazak u odnos s Bogom preko vjere jer su vjera i strah Gospodnji usko povezani.²⁸ Nakon mnogih kušnji: nastradala djeca, sluge, pastiri, propalo bogatstvo..., Job je dao hvalu Bogu (usp. Job 1,13-22). Satan tada, po drugi put, staje pred Boga te traži od njega moć da još jače pritisne Joba. Zanimljivo jest to da mu Bog odgovora na isti način kao i prvi put: „Nisi li zapazio slugu moga Joba? Njemu na zemlji nema ravna. Čovjek je to neporočan i pravedan: boji se Boga i kloni zla“ (Job 2,3a). Tu pisac želi pokazati Jobovu strpljivost, odanost prema Bogu, koja je, kako smo rekli povezana s krepošću straha Gospodnjega.

Nakon toga, Job pada u egzistencijalnu krizu pogođen mukama sa svih strana, ali opet bez ružne riječi ili hule na Boga (usp. Job 3,2-26). U jednome trenutku Jobove patnje tri prijatelja Bildad, Sofar i Elifaz žele ga tješiti, ali razgovor ponovno smjera ne Jobovoj utjesi nego okrivljanju. Prvi koji pokušava uvjeriti Joba da je počinio nekakav grijeh jest Elifaz koji polazi od pretpostavke kako je Job morao nešto sagriješiti pa ga je zato stigla kazna (usp. Job 4,1-5,27). Zanimljivo je da na njegove optužbe Job odgovara: „Tko odbija milost bližnjemu svojemu, prezreo je strah od Boga Svesilnoga“ (Job 6,14). Elifaz nema straha Gospodnjega i odnosi se prema Jobu kao besprijekorno božanstvo.²⁹ Jobovi prijatelji nemaju sućuti prema njemu i postavljaju se više kao suci nad njegovom situacijom nego kao bliski ljudi puni sućuti (usp. Job 7,13-30). Na sličan način poput Elifaza, prilazi Jobu i Bildad samo s blažim riječima. Poziva Joba također na pokoru (usp. Job 8,2-22). Iako u jednom trenutku Job počinje sumnjati u svoju nevinost (usp. Job 9,20-21) na kraju, ne videći svoju grešnost, traži odgovor od Boga za patnju koja ga je snašla (usp. Job 9,35-10,22). Treći Jobov prijatelj Sofar ponavlja ono što su dosadašnja dvojica činili: poziva Joba na pokajanje (usp. Job 11,2-20). Job i Sofaru spočitava kako nema straha Gospodnjega jer mu želi nametnuti svoje mišljenje kao Božju volju (usp. Job 13,6-12). Zato im Job spočitava:

---

²⁸ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 82.

²⁹ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 53.

„Zar vas veličanstvo njegovo ne plaši i zar vas od njega užas ne spopada?“ (Job 13,11). Onaj koji se stavlja na Božje mjesto gubi strah Gospodnji.

Problematika, dakle, „Jobove teologije“ oprečna je onoj koju su zastupali njegovi prijatelji Bildad, Sofar i Elifaz. Dok oni spotiču Jobu da je počinio grijeh zbog kojeg ispašta, Job takvo vjerovanje u teoriju retribucije ruši.³⁰ Kada osobu u životu snađu nevolje, ona se pita u čemu je pogriješila. Međutim, pisac ide iznad takvog vjerovanja, ukazujući da je to površan odnos s Bogom, pa čak i krivi jer čovjek misli da poznaje Božju pedagogiju i logiku onako i onoliko koliko poznaje svoju ili općenito ljudsku. Tako, Job tek u 42,5 kaže: „Po čuvenju tek poznavah te dosad, ali sada te oči moje vidješe“. Tko se smije staviti na Božje mjesto i misliti da poznaje sve njegove planove?

U korijenu razmišljanja Jobovih prijatelja, uočava se sablazan prema trpljenju nevinih jer ako je Bog dobar zašto da nevin trpi i propada? Međutim patnja i trpljenje vrata su koja vode u novi, dublji odnos prema Bogu (usp. Job 6,15-30; Job 8,3).³¹ Zapravo, to Job i spočitava svojim prijateljima u 6,21: „U ovom ste času i vi meni takvi: vidjeste strahotu pa se preplašiste“. Ali u 15 glavi slijedi drugi niz besjeda, gdje Elifaz sada optužuje Joba kako nema straha Gospodnjega: „Još više ti činiš: ništiš strah od Boga, pred njegovim licem pribranost ukidaš“ (Job 15,4). Elifaz kori Joba zbog njegova govora prema samome Bogu i jer ne želi prihvatiti savjete svojih prijatelja. Elifaz mu navodi primjer zlikovca koji nema straha Gospodnjega: „On je protiv Boga podizao ruku, usuđivao se prkositi' Svesilnom. Ohola je čela na njega srljao, iza štita debela dobro zaklonjen“ (Job 15,25-26). Na sličan mu način prigovaraju Bildad u 18 i Sofar u 20 glavi. Prema tvrdnji prijatelja ako ih Job ne bude slušao završit će loše. Međutim, Job je svjestan svoje nedužnosti i pokušava je dokazati pozivajući prijatelje da ne slijede uvježeno vjerovanje nego da se stave u njegovu kožu: „I ja bih vas mogao zasuti riječima i nad sudbom vašom tako kimat' glavom“ (Job 16,4).

Kako se Knjiga o Jobu bliži svojem kraju tako rasprave postaju sve napetije, a optužbe konkretnije. Zbog toga Job odgovara Elifazu: „Na istok krenem li, naći ga ne

---

³⁰ Usp.: Michael A RIZZOTI, *The Book of Job: A Vision of God*, 3.

³¹ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 114-115; usp.: Maurice GILBERT, *Učitelji mudrosti govore*, 62-64; Job 6,21.

mogu; pođem li na zapad, ne razabirem ga. Ištem na sjeveru, al' ga ne opažam; nevidljiv je ako se k jugu okrenem. Pa ipak, on dobro zna put kojim kročim! Neka me kuša: čist k'o zlato ću izići! Noga mi se stopa njegovih držala, putem se njegovim išao ne skrećuć'; slušao sam nalog njegovih usana, pohranih mu riječi u grudima svojim. Al' htjedne li štogod, tko će ga odvratit'? Što zaželi dušom, to će ispuniti. Izvršit će što je dosudio meni, kao i sve drugo što je odlučio! Zbog toga pred njime sav ustravljen ja sam i što više mislim jače strah me hvata. U komade Bog mi je srce smrvio, užasom me svega prožeo Svesilni, premda nisam ni u tminama propao, ni u mraku što je lice moje zastro“(Job 22,3-9). Job, unatoč činjenicama koje govore da je ostavljen od Boga, ne želi grijehiti protiv Boga nego ga iskreno traži, to jest želi ući u prisniji odnos s njime. Job traži Boga ne u strahu, nego u patnji. Ipak, njegov strah Gospodnji vidljiv je ne u patnji nego u pouzdanju u Boga da to što čini čini s razlogom.

Usred rasprava unesena je „Pohvala mudrosti“³² u kojoj zaključak glasi: „A potom je rekao čovjeku: Strah Gospodnji – eto što je mudrost; 'Zla se kloni' – to ti je razumnost“ (Job 28,28). U Cijelom 28 poglavlju u središtu je teksta mudrost (usp. Job 28,1-28) te se dva put ponavlja rečenica: „Ali otkuda nam Mudrost dolazi? Na kojemu mjestu Razum prebiva?“ (Job 28,12; 28,20). Pisac naglašava kako Job dolazi do istog zaključka koji je izgovorio sam Bog, a taj je da se svrha mudrog života sastoji u strahu Gospodnjemu, a razumnost u čovjeku koji se odriče zla. Sam Bog tvrdi za Joba da je „čovjek to neporočan i pravedan: boji se Boga i kloni zla!“ (Job 1,8; 2,3). „Job je, dakle, u posjedu mudrosti do koje se dolazi snagom vjere, odnosno mudrosti koja se prihvaća u stavu straha Gospodnjega“.³³ Prema tome za Joba, strah Gospodnji najveći je dar koji može imati, veći i od bilo kakvog bogatstva koje čovjek može imati. Taj dar Job je imao i prije negoli je stavljen na kušnju (usp. Job 1,1-3). Job, dakle, nije izgubio najvažniji Božji dar: strah Gospodnji.³⁴

Videći da rasprave s prijateljima ne donose ploda, Job se okreće Bogu, moleći ga za odgovor u svojoj nevolji. U tome dijelu nespominje se strah Gospodnji jer pisac u Knjizi o Jobu govori o strahu Gospodnjemu samo onda kada se želi očitovati Jobova veličina, a pred Bogom nema te potrebe. U 32 poglavlju javlja se Elihu, ljut na Joba jer

---

³² Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, str. 665-666., bilj. a-c.

³³ Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 82.

³⁴ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 81.

se smatrao pravednijim od svojih prijatelja (usp. Job 32,2-5). Elihu sumnja u Jobovu nedužnost i optužuje ga za uobraženost, misleći kako krivi Boga za svoju nesreću umjesto da se pokaje.³⁵ Strah Gospodnji se kod Elihua javlja samo jedanput i to na kraju njegove besjede: „Zato ljudi svi neka ga se boje! Na mudrost oholu on i ne gleda!“ (Job 37,24). Elihu zaključuje kako je strah Gospodnji uvijet ne samo osobne sreće nego sreće i napretka cijeloga svijeta. Samo u strahu Gospodnjem mudrost se umnaža i primjenjuje, djeluje i ostvaruje.³⁶ Od Job 37 glave pa do kraja knjige više se nigdje ne spominje strah Gospodnji.

3.3. Zaključak

Strah Gospodnji u Knjizi o Jobu ima važnu ulogu. Radi se o temeljnoj kreposti koja vodi čovjeka do postizanja svetosti života. Job je čovjek pravedan i neporočan, boji se Boga i kloni zla (usp. Job 1,8; 2,3). Job je svjestan svojega stanja, a to svjedoči i sam Bog. Bog dopušta Jobu tešku egzistencijalnu situaciju kako bi ušao u intimniji, dublji odnos s njime. Job pred Bogom izlaže svoju parnicu tražeći odgovor, a na kraju kada se Bog objavljuje Jobu čini isto. U Jednom trenutku Job zapada u teško egzistencijalno stanje. Naime, izgubio je sve, ali što nije izgubio? Nije izgubio vezu s Bogom, to jest s onim koji mu je to sve dao (usp. Job 1,20-21; Job 2,10), nego ga je stalno tražio. To je činio bilo kroz razgovor s drugima (usp. Job 6-7; 9-10; 12-14; 16-17; 19; 21; 23-24; 27,28), bilo da mu se obraćao osobno (usp. Job 19-31). Job je bio uvjeren u svoju pravednost, kako razlozi njegove nesreće nisu njegovi grijesi, ali je s druge strane znao da je pred Bogom nitko i da Bog mora imati neki veći plan za njegovu patnju i pogibao.

Zaključno, možemo reći kako strah Gospodnji znači „bojati se“ izgubiti odnos, tjesnu vezu s Bogom. Job nikad nije prokleo Boga, nije htio povjerovati Satanu koji je optuživao Boga, već je ušao u dijalog s Bogom vjerujući kako ima odgovor i rješenje za njegovu situaciju. Strah Gospodnji u Joba karakterizira i potrebu za dubljim intimnijim poznavanjem svetosti Boga. Preko svetosti čovjek spoznaje dublje tajne onoga koji sve uzdržava i svime upravlja. Upoznajući Božju svetost preko straha Gospodnjega dolazi se i do spoznaje, to jest mudrosti koja čovjeka čini iznimnim

---

³⁵ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 85.

³⁶ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 87.

naspram svih ostalih bića, a vjernika uzdiže do same biti samosjesti i svoje nužne povezanosti sa svojim Stvoriteljem.

Osoba koja ima sveti strah Gospodnji spremna je i sebe okriviti i preuzeti patnju na sebe kako ne bi uvrijedila drugu osobu. To je Job činio u odnosu prema Bogu. Strah Gospodnji nužno uključuje želju za dubljim poznavanjem ljudi i Boga. To Bildad, Sofar, Elifaz i Elihu nisu imali. Niti su poznavali Joba a niti Boga. Čovjek je za njih predstavljao grešno biće koje iz straha za vlastitu egzistenciju pribjegava metafizičkom te mu se kao takvom ne kritički pokorava, a Bog je za njih predstavljao svojevrsnu ideju pa i krivu projekciju. Međutim, za Joba je čovjek biće relacije, suosjećanja i ćutljivosti. Job od svojih prijatelja traži ćutljivost, to jest ne da ga opravdavaju, a još manje da ga krive, nego da uz njega budu i u tišini ćute njegovu patnju. Za Joba je Bog onaj kojega čovjek treba vidjeti, doživjeti i spoznati. To čini ne svojim umovanjem nego, ponovno, svojim ćutanjem, osluškivanjem i propitkivanjem. Strah Gospodnji jest „adapter“ koji provodi mudrost Božju u ljudske mudrosne kapilare. Taj božanski dar je neprimjenjiv, neprilagodljiv i neprihvatljiv ukoliko ljudski duh s Bogom nije povezan kablovima poniznosti i prihvaćanja.³⁷

---

³⁷ Iz usmene korespondencije o strahu Gospodnjem s prof. Turalijom.

4. STRAH GOSPODNI U KNJIZI MUDRIH IZREKA

4.1. Kratki uvid u knjigu

Knjiga Mudrih izreka, koja se tradicionalno pripisuje Salomonu, sastavljena je od više zbirki koje tvore jednu cjelinu.³⁸ O strukturi knjige postoje različita mišljenja,³⁹ međutim mi se vodimo podjelom koju nam donosi Jeruzalemska Biblija a koja je slijedeća: uvodni natpis (Izr 1,1-1,7), zatim proslav koji seže od Izr 1,8-9,18, velika Salomonova zbirka izreka od Izr 10,1-22,16, zbirka izreka mudraca (Izr 22,17-24,22), nastavak izreka mudraca od 24,23-34, druga Salomonova zbirka izreka (Izr 25,1-29,27), Riječi Agurove (Izr 30,1-14), Brojčane izreke (Izr 30,15-33), Riječi Lemuelove (Izr 31,1-9) te pjesma o Vrsnoj ženi od 31,10-31.⁴⁰ Knjiga u cjelini sadrži 31 poglavlje.

Prve dvije glave poziv su na prihvaćenje mudrosti i da se slušatelji klone lošeg društva.⁴¹ Društvo koje čini zlo osuđeno je na propast te će svakako nositi posljedice (kaznu) svojih zlih čina, dok oni koji se drže Boga, žive sigurno. Treća i četvrta glava govore kako doći do mudrosti i opet upozoravaju na pogubnost lošeg društva. Peta glava govori o opasnosti nemoralna, konkretnije „bludnici“, to jest ženi, nezakonitoj supruzi koja, iz vlastitog interesa, želi privremeni užitak s muškarcem te tako vodii sebe i muškarca u propast. U šestoj glavi spominju se teme: „neoprezno jamstvo“, „o lijenčini i mravu“, „o nevaljcu“, „o sedam gnusoba“ te „očinske opomene“ koje se također najviše referiraju na opasnost od preljubnica.⁴² Dok osma glava govori o mudrosti koja traži čovjeka i želi se u njemu nastaniti, deveta glava pokazuje njenu superiornost naspram ludosti. Karakteristika 10. – 15. glave jest da su izneseni poučni i nepoučni primjeri ponašanja u obliku teza – antiteza, gdje jedni imaju sretnu budućnost, a drugi nesretnu. Tako na primjer Izr 15,23 kažu: „Tko odbaci pouku, prezire vlastitu dušu, a tko posluša ukor, stječe razboritost.“

Od 16. – 22. glave iznosi se na sličan način prednost mudrosti naspram ludosti. Onaj tko čini zlo, u konačnici gubi. Od 22.do 24. Glave slijedi zbirka izreka kojaje pripisana stranim mudracima, a tematika je skoro ista kao u prethodnim poglavljima. Od 25. glave slijedi druga Salomonova zbirka, koja također iznosi posljedice dobrih i

---

³⁸ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, str. 859., bilj. a.

³⁹ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 204.

⁴⁰ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, 859., bilj. a; usp.: Maurice GILBERT, *Učitelji mudrosti govore*, 22.

⁴¹ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 206.

⁴² Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, bilješke na str. 867-869.

zlih čina, a 30. i 31. glava snažni su poticaji na poslušnost čitatelja, poziv da se krene ispravnim putem, kako bi se izbjegle nesreća i propast. Na kraju, knjiga završava govorom o vrsnoj ženi, koja je radost svojem mužu, obitelji i društvu.

4.2. Pojam „strah Gospodnji“ u knjizi mudrih Izreka

Pojam strah Gospodnji u Knjizi Mudrih izreka prvi put se javlja već u uvodnom dijelu u Izr 1,7: „Strah je Gospodnji početak spoznaje, ali ljudi preziru mudrost i pouku.“ Time pisac predstavlja dva puta: prvi put je put mudrosti koji vodi u istinu, a drugi put je put ludosti, zla. Strah Gospodnji je preduvjet i poziv da bi se čovjek okrenuo Bogu i otpočeo ga tražiti. Zbog toga nakon navedenog citata, slijedi odlomak preporuka mudrosti u kojoj se savjetuje odmak od lošeg društva.⁴³ Drugi put, strah Gospodnji se pojavljuje u upozoravajućem kontekstu: „Jer su mrzili spoznaju i nisu izabrali Gospodnjeg straha ... zato će jesti plod svojeg vladanja i nasititi se vlastitih savjeta“ (Izr 1,29.31). U navedeni kontekst unesene su opomene za one koji žive nesavjesno i koji su se oglušili na poziv mudrosti (Božje opomene). Takve čeka zlo i propast kao posljedica lošeg življenja. I u Izr 2,5 se također javlja sintagma „strah Gospodnji“ koja čovjeka dovodi do prave kvalitete življenja mudrosti. Tu kvalitetu čovjek spoznaje ukoliko traži Boga, to jest ukoliko se obrati jer kaže: „Tada ćeš shvatiti strah Gospodnji i naći ćeš Božje znanje“. U Izr 3,7 stoji i izravno upozorenje vjerniku: „Ne umišljaj da si mudar: boj se Jahve i kloni se zla.“

Put do mudrosti postiže se preko poniznosti koja znači biti svjestan svoje stvorenosti naspram Stvoritelja, svoje ograničenosti naspram Neograničenoga, svoje grješnosti naspram Svetoga i svoje smrtnosti naspram Besmrtnoga. U tom kontekstu slijede pouke koje pokazuju prednost mudrog života naspram bezbožničkoga. Strah Gospodnji u Izr 8,13 daje konkretan savjet: mrziti zlo. Budući da poglavlja 8. do 9. govore o osobini mudrosti, tako se i u Izr 9,10 povezuje strah Gospodnji s mudročću: „Gospodnji strah početak je mudrosti a razboritost je spoznaja Presvetog“. Tu se ponovno naglašava važnost svetosti i pravednosti kao dva krila koja nose prema božanskoj mudrosti. U „Velikoj Salomonovoj zbirci izreka“⁴⁴ strah Gospodnji se prvi put javlja u 10,27 i to u kontekstu blagoslovljenog života: „Strah Gospodnji umnaža dane, a opakima se prekraćuju godine.“ Osim toga, strah Gospodnji unesen je i u

---

⁴³ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, 861., bilj. a-c.

⁴⁴ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, 873., bilj. a-b.

kontekst mnogih izreka koje prikazuju dobre i loše ljudske osobine ali i rezultate (usp. Izr 10,1-32). Strah Gospodnji vezan je uz dobru budućnost i suprotan je opakosti koja čovjeku oduzima budućnost.⁴⁵ U Izr 14,2, pored vjerske, istaknuta je i društvena kvaliteta življenja: „Tko živi s poštenjem, boji se Jahve, a tko ide stranputicom, prezire ga.“ Strah Gospodnji je dakle konkretna ljudska kvaliteta kojom čovjek pokazuje voli li Boga ili ne (usp. Izr 14,16).

U Izr 14,26-27 pisac kaže: „U strahu je Gospodnjem veliko pouzdanje, i njegovim je sinovima utočište. Strah Gospodnji izvor je života: on izbavlja od zamke smrti“. Ova dva retka ukazuju na to da je strah Gospodnji prava čovjekova sigurnost, oslonac koji ga prati u životu. Onaj čovjek koji ima strah Gospodnji ne treba se bojati nikakvog zla, jer je u sigurnim (Božjim) rukama. Strah Gospodnji je vrijednost koju pravednik zaslužuje jer ne samo da mu blagodatno utječe na život nego ga vodi i k svetosti: „Bolje je malo sa strahom Gospodnjim nego veliko blago i s njime nemir. Strah je Gospodnji škola mudrosti, jer pred slavom ide poniznost“ (Izr 15,16.33; usp. 16,6). Ono što nam tekst ukazuje jest povezanost između straha Gospodnjega i poniznosti jer oboje zajedno vode do mudrosti.⁴⁶ Slična formulacija, kao i u Izr 14,26-27, javlja se u 19,23: „Strah Gospodnji daje život, i tko se njime ispuni, zlo ga ne pohodi.“ Strah Gospodnji preduvjet je sretnog i sigurnog života, jer Bog vodi život onih koja ga se boje i koji se uzdaju u njega. I u Izr 22,4 opet se uz strah Gospodnji veže poniznost: „Nagrada je poniznosti strah Gospodnji, bogatstvo, čast i život“. Ako povežemo ovaj citat s citatom iz Izr 15,16.33 vidimo da pisac povezuje poniznost i strah Gospodnji. Naime, u poniznosti se skriva strah Gospodnji bez kojega nema ni života, ni časti, a i bogatstvo gubi smisao.

Od 22,17 počinje druga zbirka koja se pripisuje mudracima koji nisu bili židovske vjere. Tu su sadržani razni savjeti, među kojima također i poziv na strah Gospodnji. Prvi put se on spominje u 23,17: „Neka ti srce ne zavidi grešnicima, nego neka ti uvijek bude u strahu Gospodnjem“. Taj se citat nalazi u kontekstu 23. glave koja govori o savjetima dobrog vladanja. Pisac ističe koje osobine čine mudraca. Tako poziva čitatelja da se ne ugleda na one koji griješe, već da se drži pravila koja su vezana uz božasnko djelovanje i nagrade: „jer imat ćeš budućnost, i tvoja nada neće

---

⁴⁵ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 209.

⁴⁶ Usp.: Dubravko TURALIJA, *This Is Not How To Do It* (Sarajevo: KBF, 2019.), 126-130.

propasti“ (Izr 23,18). Osim božanskog dara koji strah Gospodnji sa sobom donosi tu je također i zemaljski, ali ne u strogome smislu vlastite koristi, nego više u kontekstu mirnoga života: „Boj se Jahve, sine moj, i kralja: i ne buni se protiv jednoga ni protiv drugoga“ (Izr 24,21). Pisac ukazuje na poslušnost oba autoriteta, ne samo onoga božanskoga nego i ljudskoga jer u njihovim rukama je ljudski život.

Poslušnošću prema Bogu i prema kralju zaključena je misao o strahu Gospodnjem u Knjizi Mudrih izreka. U odnosu na Isusovu izjavu: „caru carevo, Bogu Božje“ (usp. Mt 22,17-21) može se izvući zajednička starozavjetna i novozavjetna poruka po kojoj bi čovjekovo djelovanje trebalo biti usmjereno prema vlastitoj sreći koja se postiže prije svega bliskim odnosom s Bogom. Taj odnos odvijao bi se u strahu Gospodnjem koji čovjeku daje mudrost lakšeg življenja. Na toj matrici počiva i strah prema vladaru koji se, naravno, ne odnosi na osjećaj, nego na što iskreniju relaciju koja opet razultira mirnijim i sigurniji životom. Dakle, siguran i miran život okosnica je odnosa čovjeka prema strahu Gospodnjem u Knjizi Mudrih izreka jer u zadnjim djelovima knjige ne spominje se strah Gospodnji.⁴⁷ Ni u drugoj Salomonovoj zbirci nema govora o strahu Gospodnjem.⁴⁸ Također i u zbirkama koje nose naslov „Riječi Agurove“, „Brojčane izreke“ i „Riječi Lemuelove“ nema govora o strahu Gospodnjem.⁴⁹

Zadnji spomen straha Gospodnjega u knjizi Izreka javlja se pri kraju knjige u 31,30 i glasi: „Lažna je ljupkost, tašta je ljepota: žena sa strahom Gospodnjim zaslužuje hvalu“. Ovaj citat dodatno produbljuje zaključne misli iz Izr 23 – 24. „Pjesma o vrsnoj ženi“, kako se naziva podljednja poetska cjelina u Knjizi Mudrih Izreka pjesma je kraljici majci koja ne samo da poučava svojega sina koji će preuzeti vladalačko vodstvo nego i obični svijet. U personifikaciji kraljice majke krije se Izrael koji u odnosu na okolne velesile predstavlja neznatni ženski lik, ali opet koji svojim sposobnostima nadmašuje i najuglednija kraljevstva svijeta. Tu sposobnost duguje Jahvi jer nije „pala s neba“ nego se nastanila u kraljevstvu i narodu posredstvom straha Gospodnjega koji se opet ostvario u mudrosti ne samo vođenja nego i bivovanja.⁵⁰

---

⁴⁷ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, 899. bilj. b.

⁴⁸ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, bilješke na str. 900-907.

⁴⁹ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, bilješke na str. 908-910.

⁵⁰ Usp.: Dubravko TURALIJA, *This Is Not How To Do It* (Sarajevo: KBF, 2019.), 130.

4.3. Zaključak

Na temelju prethodne obrade mogli smo vidjeti kako se strah Gospodnji u knjizi Mudrih Izreka vrlo često spominje. U knjizi Mudrih izreka pisac otkriva drugi vid značenja straha Gospodnjega, malo različitijeg od onog kojega predstavlja Knjiga o Jobu jer ovdje strah Gospodnji ima svrhu, više poučnog to jest moralno-socijalnog karaktera.⁵¹ Čini se da je kasnija redakcija u pojedinim odlomcima koji govore o mudrosti umetnula upravo pojam strah Gospodnji kako bi konkretizirali sam pojam mudrosti.⁵² U čestoj formi, strah Gospodnji se javlja kao jedna od najvećih vrijednosti na ovozemaljski život (usp. Izr 10,27; 14,26-27; 19,23; 22,4). Bogatstvo koje čovjeku daje moć i ugled, prikazano je kao besmisleno ukoliko nije prožeto strahom Gospodnjim koji daje mudrost. Međutim, da bi i obični čovjek stekao mudrost mora posjedovati strah Gospodnji (usp. Izr 15,16).

Drugim, riječima, spokojnost i sigurnost života nužno je povezan s mudročću življenja koje opet proistječe isključivo djelovanjem straha Gospodnjega (usp. Izr 31,30). Mudrost je tako dostupna svima koji su ispunjeni strahom Gospodnjim, a ne samo privilegiranim ljudima.⁵³ Strah Gospodnji vodi do mudrosti a ona jest upoznavanje Boga jer u konačnici onaj koji ide stazom grijeha propada, dok će Izrael a to su oni koji ostanu vjerni Bogu opstati. Bogatstvo, simbol Božjeg blagostanja, često je prikazano kao bezvrijedno ako čovjek nije sretan, ako se odvojio od Boga, ako je izgubio strah Gospodnji. Što je onda strah Gospodnji u Knjizi mudrih Izreka? Strah Gospodnji je prava čovjekova sigurnost u životu, oslonac koji ga drži sigurnim, spokojnim i sretnim, a to i nije nije ništa drugo nego pravo ispunjenje čovjeka.

---

⁵¹ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 224.

⁵² Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 224.

⁵³ Usp.: Roland E. MURPHY, "Wisdom and Creation", *Journal of Biblical Literature*, 104 (1985.), 3-11.

5. STRAH GOSPODNI U KNJIZI PROPOVJEDNIKA (KOEHELETA)

5.1. Kratki uvid u knjigu

Biblijska knjiga Propovjednika ili Koheleta, slično poput knjige o Jobu dovodi u pitanje čovjekovu mogućnost da dokuči Božje planove i djelovanje.⁵⁴ O čemu se radi? Naime, kako smo vidjeli prije, pisac knjige o Jobu, pravednošću glavnog lika, kojeg snalaze velike nesreće koje nisu posljedica grijeha, oborio je teoriju retribucije koja je upravo to zastupala. S druge strane, Kohelet reduciranjem stvarnosti kao isprazne pred činjenicom smrti i spominjenjem Božjeg suda deklarativno i kategorički zaključuje: „Boj se Boga, izvršuj njegove zapovijedi, jer – to je sav čovjek. Jer sva će skrivena djela, bila dobra ili zla, Bog izvesti na sud“ (Koh 12,13-14). Kohelet, za razliku od Joba, ne dovodi u pitanje smisao ljudske patnje, nego smisao ljudskoga života. Drugim riječima, ako nema onostranosti ili vječnosti život po sebi je besmisao. Dok, dakle Job apostrofira patnju i daje joj novi smisao, Kohelet naglašava život kao takav i daje, forsirajući čitatelja da povjeruje u vječnost jer bez iste život nema u konačnici svoj smiso.⁵⁵

Knjigu Koheleta gledamo kao jednu cjelinu, međutim oko strukture knjige postoje dva mišljenja: Prvo mišljenje drži kako ne postoji cjelokupna povezanost knjige, dok se drugo mišljenje zalaže za postojanje strukture cijele knjige.⁵⁶

Središnja tema Koheleta je pitanje smisla činjenja naših dobrih djela na ovozemaljskom svijetu. Pisac već na početku započinje s riječju „ispraznost“. Sve je „ispraznost nad ispraznošću“ (Koh 1,2). Od determiniranih događaja kao što je rađanje sunca, do čovjekovih djela, sve je jedna rutina. Na prvi pogled izgleda da je pisac pesimist, međutim radi se o autoru koji želi srušiti pseudovjerovanje o retribuciji, koja ističe da Bog dobre nagrađuje, a loše kažnjava na ovoj zemlji jer to i sama stvarnost niječe.⁵⁷ Zato, Kohelet i završava govorom o sudu, koji čeka svakoga čovjeka, a koji

---

⁵⁴ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 278.

⁵⁵ Usp.: Dubravko TURALIJA, „Koheletov *hevelizam* u odnosu na oprost i pomirenje“, u: Z. MAROS i D. TOMAŠEVIĆ (ur.), *Oprost i pomirenje: krilatice lišene sadržaja* (Sarajevo-Zagreb: KBF Sarajevo i Glas Koncila, 2018.), 103-104.

⁵⁶ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 253.

⁵⁷ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 275-276.

ujedno i daje smisao kako ovozemaljskome tako i onome dotadašnjem šeolskom ili onostranom životu (usp. Koh 12,14).⁵⁸

5.2. Pojam „strah Gospodnji“ u knjizi Koheleta

Što se tiče pojma „strah Gospodnji“ u cijeloj Koheletovoj knjizi motiv straha Gospodnjega se pojavljuje svega sedam puta (3,14; 5,6; 7,18; 8,12; (dvaput); 13,12; 13,13). Prvi put motiv straha Gospodnjega pronalazimo u 3,14 gdje kaže: „I znam da sve što Bog čini, čini za stalno. Tome se ništa dodati ne može niti mu se može oduzeti; a Bog čini tako da ga se boje.“ Strah Gospodnji za Koheleta prije svega predstavlja božanski stvaralački autoritet naspram ljudskog stvorenog. Čovjek i ne može ništa drugo nego diviti se Božjoj stvoriteljskoj moći, ali u kontekstu divljenja promatra se i duboko poštovanje prema nekome tko je kadar sve to stvoriti. Strah Gospodnji se, dakle, javlja u kontekstu determiniranosti cjelokupnog ljudskog života koji je ograničen i smrtan, čime pisac želi istaknuti kako čovjek ne može do kraja spoznati način Božjeg djelovanja u svijetu.⁵⁹

Slijedeće biblijsko mjesto gdje se spominje strah Gospodnji u Koheletovoj knjizi jest redak 5,6: „Ne daj ustima svojim; mnogo riječi – isprazna tlapnja. Zato boj se Boga“. Ovaj redak treba gledati u kontekstu govora o žrtvenim prinosima, zavjetima i bogoštovlju (usp. 4,17; 5,1-6), gdje se na strah Gospodnji gleda kao na religiozni stav preko kojeg čovjek dolazi do prave pobožnosti.⁶⁰ U toj svrsi djeluje i Koh 7,18: „Dobro je da držiš jedno, ali ni drugo ne puštaj iz ruke, jer tko se boji Boga, izbavlja se od svega.“ Ovaj citat u mnogome odgovara teologiji straha Gospodnjega Knjizi Mudrih izreka. Međutim, možemo ga razumjeti jedino u kontekstu proširenog citata Koh 7, 15-20: „Svašta vidjeh u svojem ništavnom životu: pravednik propada unatoč svojoj pravednosti, a bezbožnik i dalje živi unatoč svojoj bezbožnosti. Ne budi prepravedan i ne budi premudar; zašto da se uništavaš? Ne budi preopak i ne budi lud; zašto bi umro prije vremena? Dobro je da držiš jedno, ali ni drugo ne puštaj iz ruke, jer tko se boji Boga, izbavlja se od svega. Mudrost mudraca veću moć daje nego deset mogućnika. Na zemlji nema pravednika koji, čineći dobro, ne bi nikad sagriješio.“ Na svojevrsan sintetički način Kohelet promatra Joba i Mudre izreke. Osim opasnosti od ispraznosti, strah Gospodnji pomaže čovjeku pronaći smisao i vlastite životne putanje

⁵⁸ Usp.: Dubravko TURALIJA, „Koheletov *hevelizam* u odnosu naoprost i pomirenje”, 105.

⁵⁹ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 275.

⁶⁰ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 275.

te etičku mjeru u ponašanju. Očita je, dakle, pozadina Koheletova pisanja: neki su ispunjavali zakon na skrupulozan način dok su ga drugi odbacivali. Ispravan stav, međutim, isključivo dolazi od straha Gospodnjega.⁶¹

U Koh 8,12-13 strah Gospodnji se ponovno spominje u kontekstu dugovječnosti i zdravlja: „I grešnik koji čini zlo i sto puta, dugo živi. Ja ipak znam da će biti sretni oni koji se boje Boga jer ga se boje. Ali opak čovjek neće biti sretan i neće produljivati svoje dane ni kao sjena jer se ne boji Boga“. Zanimljivo jest to da propovjednik koji govori kako je sve ispraznost, jedini smisao vidi u strahu Gospodnjemu. Iako uočava kako teorija retribucije nije održiva, ne gubi vjeru u Božju pravednost, nego zna da Bog sudi onako kako on želi jer je Bog jedini pravedan.⁶² Strah Gospodnji jest sigurnost i bliskost Božja, to jest sigurni životni kontekst ljudi koji Boga slušaju i svoj život polažu u njegovo povjerenje. Naslućuje li ovdje Kohelet kako mora postojati neki pravedniji život, možda poslije smrti? Ne znamo, međutim ako usporedimo Koh 6,12: „Tko zna što je dobro čovjeku u životu njegovu, za ono malo dana koje tako isprazno živi, koji mu prolaze kao sjena? Tko će kazati čovjeku što će biti poslije njega pod suncem?“ s Koh 8,12-13 vidimo da pisac poziva na vjeru, na zauzimanje stava prema strahu Gospodnjemu unatoč stvarnosti u kojoj se zlo odobrava, u kojoj je stid razotkriven i u kojoj zločinci nisu kažnjeni.

Posljednji citat u kojem se spominje strah Gospodnji u Knjizi Koheletovoj jest 12,13: „Čujmo svemu završnu riječ: „Boj se Boga, izvršavaj njegove zapovijedi, jer – to je sav čovjek“. Kohelet zaključuje svoju naraciju istim riječima kao što je i započeo: „Ispraznost nad ispraznostima, veli Kohelet, sve je ispraznost“ (Koh 1,2; 12,8). Mogući dodatak, koji je pripisan knjizi Koheletovoj a potječe od drugog pisca, zaključuje kako se jedino u životu isplati uzdati u Boga, a to čovjek može samo ako posjeduje krepost straha Gospodnjega.⁶³ Što, dakle, u Knjizi Koheletovoj simbolizira strah Gospodnji? Naime, pisac započinje pesimistično „sve je ispraznost nad ispraznošću“ jer uistinu, bez Boga sve je besmisleno, a ispraznost je i pokušati do kraja spoznati (dokučiti) Božje djelovanje i mudrost jer nas kao stvorena bića daleko

---

⁶¹ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 275.

⁶² Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 275.

⁶³ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, bilj. j.923., bilj. a-c; usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 275-276.

nadmašuju.⁶⁴ Jedino što je u čovjekovom životu vječno i što ga ispunja jest Bog, a do Boga se može doći samo preko slušanja njegovih zapovijedi i straha Gospodnjega (usp. Koh 12,13). Strah Gospodnji podrazumijeva biti svjestan svoje ograničene prirode, što Kohelet na raznim mjestima svoje knjige i naglašava. Čovjek je biće koja hodi prema smrti. Zato je jedini smisao ovozemaljskog života, živjeti u suodnosu s besmrtnim Bogom.

5.3.Zaključak

Za Koheleta strah Gospodnji jest jedini put upoznavanja Boga koji se ostvaruje u izvršavanju njegovih zapovijedi.⁶⁵ Za Koheleta bez Boga je sve isprazno, sve prolazno i propadljivo. Bog i njegova mudrost su nedokučivi za čovjeka koji živi u prolaznom i ispraznom svijetu.⁶⁶ Strah Gospodnji je stoga i čovjekova sigurnost u ovom prolaznom svijetu i milost preko koje čovjek spoznaje Božje tajne.⁶⁷ Čovjek bilo što činio, ako to ne čini u odnosu s Bogom (u strahu Gospodnjemu) u konačnici postaje besmisleno.⁶⁸ Kohelet podsjeća čitatelje na svjesnost svoje stvarnosti, a ta stvarnost je da ljudsko biće nastaje na zemlji i nestaje sa zemlje. Što poslije biva s njime, Kohelet ne zna (usp. Koh 9,1-10), ali zna da i bogataš i prosjak završavaju isto. Jedina, dakle, nada ostaje u Bogu. Susresti se s Bogom, to jest tražiti ga u svakodnevici znači prihvatiti i obdržavati njegove zapovijedi jest pojam straha Gospodnjega u Koheletu.⁶⁹

---

⁶⁴ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 276.

⁶⁵ Usp.: Dubravko TURALIJA, "Koheletov *hevelizam* u odnosu na oprost i pomirenje", 107-108.

⁶⁶ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 276.

⁶⁷ Usp.: Dubravko TURALIJA, "Koheletov *hevelizam* u odnosu na oprost i pomirenje", 109.

⁶⁸ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 276.

⁶⁹ Usp.: Dubravko TURALIJA, "Koheletov *hevelizam* u odnosu na oprost i pomirenje", 111.

6. STRAH GOSPODNI U KNIZI MUDROSTI

6.1. Kratki uvid u knjigu

Knjiga Mudrosti, koja spada u *corpus* mudrosnih knjiga Starog zavjeta kršćanskog kanona jedno je od remek djela svjetske mudrosne literature. Ono što posebno ističe tu knjigu jest umijeće pisca da spoji tadašnji hebrejski teološki nauk sa dostignućima toga doba te u lijepom poetskom stilu ponudi posebnu teološku ljepotu čitatelju.⁷⁰ Knjiga Mudrosti, vjerojatno datira iz 1.st. pr. Krista i pripisuje se nepoznatom heleniziranom hebrejskom autoru.⁷¹ Hebreji ne prihvaćaju ovu knjigu iz razloga što su njezini spisi pronađeni na grčkom jeziku.⁷² Knjiga je podijeljena u 3 dijela: Prvi dio naziva se „Mudrost i kob čovjekova“, i seže od 1,1 do 5,23.⁷³ Drugi dio pod nazivom „Podrijetlo, narav, učinci mudrosti i put do nje“ sadrži tekstualnu cjelinu od 6,1 do 9,18.⁷⁴ Treći dio ima naziv „Mudrost i Bog u povijesti“ i počinje s 10 poglavljem završava sa 19 poglavljem.⁷⁵

U Prvome dijelu pisac potiče na traženje Boga te iznosi plodove bezbožnog i pravednog života jer dok bezbožnike na sudu čeka kazna, pravednike čeka nagrada.⁷⁶ Drugi dio knjige poziva svjetske vladare i vjernike da tragaju za mudrošću.⁷⁷ Pisac predstavlja mudrost kao najveću vrijednost u životu pri čemu citira samoga Salomona koji ju je i upoznao (usp. Mudr 6,22-7,14). Treći dio započinje predstavljanjem biblijskih likova od Adama do Mojsija, točnije podsjeća na izbaviteljsku povijest koju je Bog činio sa Izraelskim narodom dok je druge narode koji su ga napadali kaznio nesrećama i stradanjima.⁷⁸ Bog je popustljiv prema svome narodu jer ga voli, ali ih je znao i kazniti kada bi to zaslužili. Za svetoga pisca Knjige Mudrosti važno je prezirati krivoboštvo (usp. Mudr 13,10-14,31). Nakon krivoboštva knjiga govori o Izraelu koji se borio protiv krivoboštva, suprostavljajući mu krivobožački Egipat, pokazajući time kako je Bog vodio Izraelski narod a kažnjavao krivobožačke Egipćane (usp. Mudr

---

⁷⁰ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, 941-942.

⁷¹ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, 941., bilj a-b; usp.: Maurice GILBERT, *Učitelji mudrosti govore*, 205-206; usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 326.

⁷² Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 327.

⁷³ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, marginalne bilješke na str. 943-949.

⁷⁴ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, marginalne bilješke na str. 949-953; usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 328.

⁷⁵ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, marginalne bilješke na str. 953-966.

⁷⁶ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 328-329.

⁷⁷ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 329.

⁷⁸ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 328-329.

15,1– 19,21). Pisac zaključuje knjigu dajući hvalu Bogu za ukazanu vjernost izraelskome narodu (usp. Mudr 19,22).

6.2. Pojam „strah Gospodnji“ u knjizi Mudrosti

Knjiga Mudrosti započinje pozivom na mudrost i to čini se, u grčko-poganskome okruženju židovske zajednice.⁷⁹ Taj poziv sastoji se u tome da pisac predstavlja dva puta: život bezbožnika i život pravednika (usp. Mudr 1,16 – 2,24; 3,1-12). Oni koji namjerno čine zlo, to jest bezbožnici neće umaći Božjem sudu dok za pravednike neće biti suda. I u tom smislu se u Mudr 4,20 prvi put javlja pojam straha: „Puni straha doći će na obračun grijeha, i bezakonja njihova u lice će ih optuživati.“ Međutim, to nije pojam koji mi tražimo jer ako pogledamo kontekst navedenog citata u Mudr 4,18-5,1 čitamo: „oni (bezbožnici) gledaju i preziru, ali će se i njima Gospod podsmijevati. Ubrzo će oni biti trupla prezrena i ruglo među mrtvima dovijeka, jer će ih Gospod strmoglaviti bez glasa, otrgnut će ih od temelja njihova, sasvim ih opustošiti; na mukama će oni biti i spomen će im propasti. Puni straha doći će na obračun grijeha, i bezakonja njihova u lice će ih optuživati. A pravednik će se vedro sučeliti s onima koji ga tlačiše i koji prezirahu patnje njegove“. Iz konteksta razaznajemo kako se radi o strahu koji dolazi kao plod loših čina i grijeha te vječne osude, kada će doći naplata za svaki grijeh.⁸⁰

Ipak, nigdje se u Knjizi Mudrosti izrjekom ne spominje strah Gospodnji.⁸¹ Međutim iz konteksta ga možemo nazrijeti u Mudr 14,29 gdje stoji kako „se (bezbošci) uzdaju u mrtve idole, ne boje se da će okajavati lažne prisege“. Ovaj citat se nalazi u kontekstu govora o negativnim posljedicama idolopoklonstva. Naime, pisac nakon što je predstavio dobar i loš put i njegove posljedice, govorio o traganju mudrosti, pokazao je put koji vodi k mudrosti. Poganske narode koji štuju lažne kumire, božanska mudrost zaobilazi i čeka ih osuda za zlo koje su počinili u ime lažnih božanstava i na taj način prezreli strah Gospodnji (usp. Mudr 14,29). Idolopoklonstvo je, dakle, u njima ugasilo savjest koja više ne traži kontakt s Bogom te su izbacivši Boga iz svojega života, istodobno izbacili i strah Gospodnji pa posljedično i mudrost koja od njega dolazi (usp. Mudr 14,22-31). Drugim riječima, postali su robovi tjeskobnog straha (usp. Mudr 17,4.8.14). U daljnjem nastavku knjige, iako su osuda i posljedice

⁷⁹ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, Mudr 1,1.; bilješka b.

⁸⁰ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 334.

⁸¹ Usp.: *Jeruzalemska biblija*, bilješke na str. 943-966.

grijeha glavna tema, nema govora o strahu Gospodnjemu, već se daju povijesni paralelizmi između Egipta i Izraela (Usp. Mudr 16,1-19,21).

6.3. Zaključak

Zanimljiva jest činjenica kako knjiga Mudrosti koja obiluje govorima o bezbožnosti, kaznama, vječnom sudu ne poziva čitatelje na krepost straha Gospodnjega, to jest ne poziva ih da se boje Boga. Koji je razlog tome? Knjiga Mudrosti, po tome se i razlikuje od drugih mudrosnih knjiga jer je njezin cilj prvenstveno vratiti vjeru Izraelskome narodu koji je u to vrijeme bio okružen dostignućem grčke aleksandrijske civilizacije što je utjecalo ne samo na njihovu kulturu nego i na vjeru.⁸² Iako se, dakle, izričito nigdje ne spominje pojam straha Gospodnjega (ili drugi naziv pod kojim podrazumijevamo isti termin) u Knjizi Mudrosti sveti pisac neprekidno poziva na pravednost jer plaća pravednika jest život. Kada se u knjizi govori o životu, misli se i na besmrtni (vječni) život.⁸³

Zapravo, Knjiga Mudrosti jest jedina starozavjetna mudrosna knjiga koja izričito ili bolje rečeno najizričitije naspram drugih starozavjetnih mudrosnih knjiga ruši teoriju o šeolu i govori o besmrtnosti duše onih koji su pravednici.⁸⁴ Pisac je duboko svjestan da Bog vodi povijest, i baš na temelju povijesti gleda na povijesnu pedagogiju prema čovjeku. Onaj koji živi udaljen od Boga već je kažnjen, a konačna kazna pridržana je konačnome Božjem sudu.⁸⁵ Pisac posvješćuje čitatelje kako svaka osobadolazi pred sudište Božje. Stoga je u Knjizi Mudrosti preokrenut značaj straha Gospodnjega. Dok u prethodnim knjigama strah Gospodnji predstavlja put kako do mudrosti tako i do Boga, u Knjizi Mudrosti strah je karakteristika onih koji se ne boje Boga, to jest onih koji ne izvršavaju njegove zakone i ne slijede njegove zapovijedi. Kako bi razlučio one koje spopada duševni strah zbog neizbježnoga suda od onih koji se uzdaju u Boga i slijede njegov zakon, sveti pisac Knjige Mudrosti uopće se ne koristi terminom „strah Gospodnji“, nego terminom „pravednost“.⁸⁶ Pravednost je pojam za istinu ili zbiljnost. Zato možemo reći da se strah Gospodnji u Knjizi Mudrosti vidi u izabiranju pravednosti kao Božjeg putado mudrosti koji spašava od propasti, to jest od vječne smrti.

---

⁸² Usp.: *Jeruzalemska biblija*, 941.

⁸³ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 360-362.

⁸⁴ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 360-361.

⁸⁵ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 361-362.

⁸⁶ Zaključci iz predavanja prof. Turalije.

7. STRAH GOSPODNJI U KNJIZI BEN SIRAHA

7.1. Kratki uvid u knjigu

Knjiga Ben Siraha izvorno je bila napisana na hebrejskom jeziku, međutim, sačuvana je na grčkom jeziku. Tako je ušla samo u kršćanski kanon.⁸⁷ Tek 1896. godine pronađen je veći broj rukopisa hebrejskog teksta Knjige Ben Siraha, ali Crkva i dalje kanonski priznaje samo ono što je u tradiciji napisano na grčkome tekstu.⁸⁸ Knjiga je najvjerojatnije nastala u 2. stoljeću prije Krista jer u proslavu prevoditelj knjige spominje da je on unuk Isusa koji živi u Ptolomeja III.⁸⁹ Danas knjiga nosi naslov „Ben Sirah“ ili „Sirah“ po prezimenu pisca.⁹⁰ Knjiga je podijeljena na dva dijela: 1. Zbirka Izreka (1,1 – 42,14), 2. Slava Božja (42,15 – 50,29), uz proslav i dodatak (51,1 – 30).⁹¹ Knjiga daje mnoge savjete koji su utemeljeni na životnom iskustvu pisca.⁹² Ti savjeti su etičkog karaktera koji su usmjereni praktičnom životu osobe, koja se treba nositi sa raznim životnim situacijama.⁹³ Jedna od temeljnih tema koju Ben Sirah obrađuje upravo je ona koju mi želimo posebno istaknuti, a to je strah Gospodnji.⁹⁴

7.2. Pojam „strah Gospodnji“ u knjizi Ben Siraha

Knjiga Sirahova naspram ostalih mudrosnih knjiga najviše spominje i naglašava strah Gospodnji. Pisac započinje s proslavom u kojem objašnjava da je preveo ovo djelo od svojega djeda Isusa. Zatim slijedi „Zbirka Izreka“.⁹⁵ Već u prvoj glavi javlja se niz opisa onoga što je strah Gospodnji (usp. Sir 1,11.14.16.18.20): „Strah je Gospodnji slava i hvala, veselje i vijenac radosti. Strah Gospodnji sladi srce, daje radost, veselje i dug život. Tko se boji Gospoda, sretan je na svršetku i blagoslovljen u dan svoje smrti. Strah Gospodnji početak je mudrosti, s vjernima je ona stvorena u utrobi majčinoj. Strah je Gospodnji punina mudrosti, ona ih opija svojim plodovima. Strah Gospodnji vijenac je mudrosti koji cvate mirom i zdravljem. Strah Gospodnji korijen je mudrosti, a izdanci su dug život.“

---

⁸⁷ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, 967., bilj. a-c; usp.: Maurice GILBERT, *Učitelji mudrosti govore*, 133-134.

⁸⁸ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, 967., bilj. d; usp.: Maurice GILBERT, *Učitelji mudrosti govore*, 134.

⁸⁹ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, 967., bilj. b.

⁹⁰ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 367.

⁹¹ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 373.

⁹² Usp.: Goran KÜHNER, „Ben Sira i moral“, 641.

⁹³ Usp.: Goran KÜHNER, „Ben Sira i moral“, 641.

⁹⁴ Usp.: Goran KÜHNER, „Ben Sira i moral“, 650-651.

⁹⁵ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, 969., bilj. b.

Strah Gospodnji u Ben Siraha, dakle, ima više značenja koja se izražavaju u spoznaji da strah Gospodnji vodi do istinskog, punog i sretnog života, a povezuje se s mudrošću (usp. Sir 1,13-20). Radi se zapravo o odnosu odgovornosti, prihvaćanju i otvorenosti prema Bogu koji čovjeku pomaže doseći mudrost, a ne osjećaj straha ili trepeta.⁹⁶

Tako Ben Sirah u retku 1,27 kaže: „Jer strah je Gospodnji mudrost i pouka, i Gospodu je draga vjernost i krotkost“. Ako ovom retku pridodamo i prethodne retke 1,25-26: „U riznicama mudrosti zagonetke su spoznaje, ali je grešniku mrska pobožnost. Želiš li mudrost, vrši zapovijedi, i Gospod će ti je dati“, vidimo povezanost kreposti: „mudrost i strah Gospodnji, mudrost i vršenje zapovijedi“.⁹⁷ Sveti pisac zbog toga i ističe u Sir 1,28: „Ne budi licemjer pred ljudima i pazi na usne svoje“ posljedice koje slijede u 1,30: „Jer Gospod će otkriti tvoje tajne i poniziti te pred svim zborom, jer nisi dosegao straha Gospodnjega i jer ti je srce puno prijevare“. Time je još jače argumentirana povezanost mudrosti i straha Gospodnjega. Naime, čovjek koji nema straha Gospodnjega ne može doći do Boga koji je sama Mudrost.⁹⁸

Kako bi se dodatno razumio strah Gospodnji, sveti pisac nastavlja u Sir 2,6-18: „Vjeruj u Gospoda, i on će ti pomoći, kroči pravom stazom i uzdaj se u njega. Vi što se bojite Gospoda, očekujte njegovu milost i ne skrećite s pravoga puta, da ne propadnete. Vi što se bojite Gospoda, uzdajte se u nj i plaća vam neće propasti. Vi što se bojite Gospoda, nadajte se dobru, vječnoj radosti i milosti. Pogledajte prošla pokoljenja i vidite: je li se ikad postidio tko se uzdao u Gospoda? Je li ikad ostavljen tko ga se ustrajno bojao? Je li ikad prezren koji ga je u pomoć zvao? Ta Gospod je sućutan i milostiv, on oprašta grijehe i izbavlja u danima nevolje. Jao strašljivim srcima i lijenim rukama i grešniku koji hodi dvjema stazama. Jao mlaku srcu koje ne vjeruje, jer takvo neće naći zaštitu. Jao vama koji ste izgubili izdržljivost: što ćete raditi kad vas Gospod pohodi? Koji se boje Gospoda slušaju njegove riječi, i koji ga ljube drže se putova njegovih. Koji se boje Gospoda čine što je njemu po volji, i koji ga ljube uživaju u njegovu Zakonu. Koji se boje Gospoda pripravljuju se srcem svojim i pred njim se ponizuju. Predajmo se u ruke Gospodnje, a ne u ruke ljudske: jer kakvo je u Gospoda veličanstvo, takva je i njegova milost“.

---

⁹⁶ Usp.: Maurice GILBERT, *Učitelji mudrosti govore*, 148.

⁹⁷ Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 374.

⁹⁸ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, 971., bilj. a.

Strah Gospodnji je, dakle, stav predanja i povjerenja u Boga jer ako Bog šalje kušnje, one iste imaju i svoju svrhu.⁹⁹ Stoga su nam prva dva poglavlja Sirahove knjige vrlo važna jer se u njima „sustavno pojavljuju pojmovi mudrost i strah Božji“.¹⁰⁰ Strah Gospodnji je *conditio sine qua non* u potrazi za Bogom, a do Boga se može doći samo posredstvom mudrosti koja se ne može ostvariti u čovjeku bez straha Gospodnjega. Tako strah Gospodnji i mudrost ulaze u cikličnu „igru“ posredništva između Boga i ljudi.

U Sir 6,16-17 imamo ponovno spominjanje straha Gospodnjega: „Pravi je prijatelj balzam života, nalazi ga onaj tko se Gospoda boji. Tko se Gospoda boji, nalazi prave prijatelje, jer kakav čovjek, takav mu i prijatelj“. O čemu se ovdje radi? Naime, nakon niza savjeta (poticaj na upoznavanje mudrosti, poniznosti, milosrđa prema siromašnima...) Ben Sirah govori o prijateljstvu. Prijateljstvo je nešto trajno, pravo blago. Prijatelj je stalna potpora i oslonac u životu. Ben Sirah često, što ćemo vidjeti i kasnije, opisuje one stvari za kojim ljudi teže u životu (biti mudar, imati dobrog prijatelja, izvrsnu ženu, doživjeti mudrost u starosti...) kako bi izrazio da put do tih blagoslova ide isključivo preko Straha Gospodnjega. Pisac naznačuje kako se Bog brine za onoga koji ga traži i provida mu najbolje u ovome svijetu. Ti darovi koje prima nisu mali ili neznatni, nego ključno utječu na kvalitetu njegova života.

Ben Sirah nastavlja sa savjetima te u govoru o svećenicima opet spominje strah Gospodnji. Tako u Sir 7,29.31 kaže: „Svom dušom svojom boj se Gospoda i štuj njegove svećenike. Boj se Boga i štuj svećenika, daj mu dio kako ti je naloženo; prvine, naknadnice i prinos plećaka, posvetnice i prvence svetinja“. Svećenici su oni koji zagovaraju cijeli narod ali i pojedince pred Bogom. Sirah napominje da iz toga razloga zaslužuju posebno poštovanje jer Bog djeluje preko njih.

---

⁹⁹ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 410; usp.: Goran KÜHNER, „Ben Sira i moral“, 654.

¹⁰⁰ Prema P. W. Skehane i A. A. Di Lelli pojam strah Božji spominje se sedamnaest puta u prva dva poglavlja, a riječ mudrost čak jedanaest puta u prvom poglavlju. Preuzeto iz: Goran KÜHNER, „Ben Sira i moral“, 651.

U odavanju strahopoštovanja krije se istinska čast i pravi ponos.¹⁰¹ Tako Sir 9,16 kaže: „Jedi kruh svoj s pravednicima i u strahu Gospodnjem neka je tvoj ponos“. Isto tako i u Sir 10,19-25 govori o osobama koji zaslužuju pravu čast jer kaže: „Koji je rod dostojan časti? Ljudski rod. Koji je rod dostojan časti? Onaj koji se boji Gospoda. Koji rod prezir zaslužuje? Ljudski rod. Koji rod prezir zaslužuje? Onaj koji krši Zakon. Među braćom je glavar dostojan časti; koji se Gospoda boje, u časti su pred njim. Nek' se bogat, plemenit i siromah ponose strahom Gospodnjim. Ne valja prezirati razborita siromaha niti častiti grešnika. Poglavar, vladar i moćnik dostojni su časti, ali nema većeg od onog koji se boji Gospoda. Mudru robu služe slobodnjaci, i razborit se čovjek ne tuži“. Ben Sirah neustrašivo i slobodno veže više kreposti zajedno, ali se istodobno vidi prvenstvo straha Gospodnjega nad drugim krepostima u smislu da je strah Gospodnji zapravo korijen iz kojeg izvire sve druge kreposti.¹⁰²

Od 10. pa sve do 15. glave nema riječi o strahu Gospodnjemu već se govori o moralu u društvu (kako se treba ophoditi s prijateljima, družiti se s jednakima, paziti se opakih ljudi). Nakon što je u prethodnim poglavljima (Od 10 do 15) Sirah predstavio dva puta, put onih koji hode putem Gospodnjim, koji su sretni i blagoslovljeni u ovom životu, naspram drugih koji su zli i propadaju¹⁰³, u Sir 15,1 zaključuje: „Tako čini tko se boji Gospoda; i tko se drži zakona steći će mudrost“. Za Ben Siraha društvo koje se ne boji Boga osuđeno je na propast. Onaj koji nema straha Gospodnjega već je po sebi mrtav i bezvrijedan (usp. Sir 16,3), a koji ga ima, spokojan je u životu (usp. Sir 15,19). I ovdje se opet zapaža povezanost kreposti straha Gospodnjega, vršenja zakona i mudrosti. Zbog toga i konstatira u Sir 19,20: „Sva je mudrost u strahu Gospodnjem, i u svoj je mudrosti poštivanje Zakona“. Ben Sirah naglašava kako mudrost dolazi onome koji ima strah Gospodnji jer strah Gospodnji ne služi samo da se čovjek okrene Bogu i prestane činiti zlo, već da, slušajući Zakon, iskusi, to jest upozna Božansku mudrost.¹⁰⁴

U istome kontekstu Ben Sirah ponavlja i potvrđuje u Sir 23,27 gdje kaže: „I priznat će svi koji ostanu iza nje da nema ništa bolje od straha Gospodnjeg, nema ništa slađe no vršiti zapovijedi Gospodnje“. Spomenuti citat se nalazi u kontekstu govora o preljubnici koja snosi negativne posljedice za svoje čine i koja dok griješi ne spoznaje,

---

¹⁰¹ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, bilješke na str. 980-983.

¹⁰² Usp.: Goran KÜHNER, „Ben Sira i moral“, 649.

¹⁰³ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, bilješke na str. 981-989.

¹⁰⁴ Usp.: Goran KÜHNER, „Ben Sira i moral“, 655; usp. Sir 19,20-30.

ali da ne griješi spoznala bi kako je strah Gospodnji i vršenje zapovijedi jedino što ispunja čovjeka (usp. Sir 23,22-27).

Dok se u 24. poglavlju hvali Mudrost, u 25. poglavlju nastaju nove izreke.¹⁰⁵ Tako Ben Sirahu odlomku o „Starcima“¹⁰⁶ i „Brojčanim izrekama“¹⁰⁷ govori o strahu Gospodnjemu kao izvanrednom i najuzvišenijem daru kojeg čovjek može steći: „Ako za mladosti nisi ništa sabirao, kako ćeš išta naći u starosti? Kako lijepo pristaje sijedoj kosi zdrava rasudba i starcima savjet znalački! O, kako je lijepa mudrost u staraca i promišljen savjet odličnika! Veliko je iskustvo kruna starcima, i strah je Gospodnji istinska slava njihova. Devetero smatra srce moje blaženim, a deseto mi je sad na jeziku: čovjek koji se djeci svojoj raduje i koji doživi pad neprijatelja svojih. Blago mužu koji živi sa ženom razumnom i koji ne ore s volom i magarcem, i koji nije pogriješio jezikom svojim, i koji ne služi od sebe nevrijednijemu. Blago onomu koji je stekao razboritost i koji pripovijeda ušima pozornim. A kako je velik onaj koji je našao mudrost, ali nitko ne nadmašuje onoga koji se boji Gospoda. Strah je Gospodnji iznad svega; i tko ga ima, s kime se može usporediti?“ (Sir 25,3-11). I ovdje možemo uočiti kako sam pisac naglašava da je strah Gospodnji najveći dar od svih životnih darova koje čovjek može doživjeti. Ti se darovi, naravno, ne tiču samo pojedinaca, nego se – posredstvom straha Gospodnjega – mogu ticati svih i ne odnose se samo na starce nego i mlad čovjek – zahvaljujući strahu Gospodnjemu – može zadobiti blagodati koje Bog nesebično daje onima koji razumiju što je to strah Gospodnji.

Strah Gospodnji odnosi se i na obitelj pa posljedično i na odabir bračnoga druga. Tako u Sir 26,3 nalazimo tvrdnju: „Izvrzna žena odabran je dio, dar onomu koji se boji Gospodina.“ Tu jasno vidimo kako je strah Gospodnji prisutan u svakom ljudskom odnosu¹⁰⁸ i još jače potvrđuje kako izvrzna žena koja je hvale vrijedan dar dolazi od još većeg dara, to jest straha Gospodnjega (usp. Izr 31,30).

U okviru Sir 27,3: „Tko će čvrsto ne drži straha Gospodnjeg kuća će mu brzo propasti“, sveti pisac govori o pogubnosti novca radi kojeg mnogi griješe i iznosi strah

---

¹⁰⁵ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, bilješke na str. 1002-1006.

¹⁰⁶ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, 1004., bilj. a.

¹⁰⁷ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, 1004., bilj. b.

¹⁰⁸ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 410.

Gospodnji kao prvu vrjednotu za koju se čovjek treba brinuti da je ne izgubi (usp. Sir 27,1-3).

Odlomak 32,14 – 33,1 govori o strahu Gospodnjemu riječima: „Tko se Boga boji prima pouku; oni koji ga traže – naklonost njegovu stječu. Tko traži Zakon – njime se isupunja, a licemjer se o nj spotiče. Koji se boje Gospoda dolaze do pravice, i njihova dobra djela sjaju kao svjetlost. Grešnik odbija opomenu i po volji svojoj nalazi ispriku. Razborit čovjek ne prezire savjet, a oholi bezbožnik ne poznaje straha. Bez promišljanja ne čini ništa, pa se poslije nećeš kajati. Ne idi po opasnim putovima, da se ne spotakneš o kamenje. Ne vjeruj suviše ravnu putu i čuvaj se svoje vlastite djece. U svim djelima svojim čuvaj sebe, jer tko to čini drži zapovijedi. Tko se pouzdava u Zakon pokorava se zapovijedima; i tko se uzda u Gospoda neće pretrpjeti štete. Tko se boji Gospoda zlo ga ne snalazi i uvijek se iz kušnje izbavlja“. Pisac ponovno želi istaknuti povezanost straha Gospodnjega s vršenjem zapovijedi koje čovjeka čuvaju od loših posljedica.

Za razliku od Knjige Mudrosti koja izbjegava termin strah Gospodnji kako bi istaknula ljudski osjećaj straha, Knjiga Ben Siraha razmeđuje pojam strah Gospodnji od ljudske prestrašenosti. Tako u Sir 34,14-15 kaže slijedeće: „Tko se boji Gospoda, ne boji se ničega i ne straši se, jer je Gospod nada njegova. Blago duši onoga koji se boji Gospoda! U koga li se uzdao? I tko mu je potpora?“ Sirah hvali one koji posjeduju strah Gospodnji jer su našli pravu životnu sigurnost, to jest samoga Boga (usp. Sir 34,9-17).

U odlomku Sir 40,26-27, a u kontekstu raznih životnih usporedbi (usp. Sir 40,18-27), Ben Sirah ponovno kaže: „Bogatstvo i moć osnažuju srce, ali je od obadvoga bolji strah Gospodnji. Sa strahom Gospodnjim čovjek ima sve i s njime mu ne treba nikakva pomoćnika. Strah je Gospodnji kao perivoj blagoslova: on čovjeka štiti više od svake slave“. Strah Gospodnji dolazi i na kraju odlomka Sir 40,18-27 gdje je opet uzdignut kao najveća čovjekova sigurnost. Po svojoj je vrijednosti najveće blago, što dodatno govori i usporedba straha Gospodnjega sa bogatstvom i moći, koji su simboli čovjekove snage.

Zadnji spomen straha Gospodnjega u knjizi Sirahovoj je Sir 45,23 koji glasi: „I Pinhas, sin Eleazorov, treći je po slavi zbog revnosti svoje u strahu Gospodnjem. Jer kad se narod pobunio, postojan je bio i plemenito smiona srca, i tako je stekao oproštenje Izraelu“. Naime u drugom dijelu knjige Sirahove „Slava Božja“¹⁰⁹, najvećim dijelom knjige, Sirah odaje hvalu svetim likovima izraelskoga naroda koji su svojom svetošću zavrijedili biti uzori društva. Tako se ovdje, u Sir 45,23 hvali svećenik Pinhas jer se držao zapovijedi i u tome nalazio utjehu i sigurnost – što je, ponovno, izravni dar straha Gospodnjega (usp. Sir 45,23-26).

7.3. Zaključak

Iz navedenih naznaka možemo zaključiti kako strah Gospodnji kod Ben Siraha ima veoma važnu ulogu kod poučavanja čitatelja. Ben Sirah koji je pisao svoje djelo, utemeljeno na vlastitom životnom iskustvu upoznao je da su za čovjeka tri stvari najvažnije: mudrost, Tora i strah Gospodnji.¹¹⁰ Iako je mudrost glavna tema Sirahove knjige, Sirah ju je veoma snažno povezao sa strahom Gospodnjim koji je uvjet kako bi je čovjek uopće dostigao.¹¹¹ Mudrost je za Siraha najveća sreća, blago koje čovjek može dostići, a prvi korak prema mudrosti dostiže se strahom Gospodnjim i zato je strah Gospodnji preduvjet kreposti mudrosti.¹¹² Zbog toga Ben Sirah i veliča strah Gospodnji jer ako čovjek nema želje i straha ići za Bogom jednostavno ga ne može upoznati. Strah Gospodnji je kod Siraha povezan i sa vršenjem zapovijedi, to jest Tore¹¹³ i opisan je kao snaga u kušnjama (usp. Sir 2,1-18) te dar koji je veći od bogatstva i bilo kakve moći (usp. Sir 40,26-27). To je onaj dar za koji se čovjek treba truditi, moliti i boriti jer tko ima strah Gospodnji stekao je najveće blago, odnosno druge kreposti koje dolazi sa strahom Gospodnjim.¹¹⁴

---

¹⁰⁹ Usp.: *Jeruzalemska Biblija*, bilješke na str. 1031-1047.

¹¹⁰ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 408-410.

¹¹¹ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 408-409.

¹¹² Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 409.; usp.: Goran KÜHNER, „Ben Sira i moral“, 646.

¹¹³ Usp.: Anto POPOVIĆ, *Mudrosne i poetske knjige*, 410.

¹¹⁴ Usp.: Goran KÜHNER, „Ben Sira i moral“, 650.

ZAKLJUČAK

Božanska mudrost je mudrost za sve ljude, a ne samo za neke i tiče se čovječanstva, a ne pojedinaca. Kako bi se stalo u kraj ekskluzivističkoj eliti koja je hinila da posjeduje Bogom danu mudrost, sveti pisci su u Bibliju unijeli novi termin koji je poput prekidača regulirao odnos božanske mudrosti s čovjekom. Ljudsko biće, bez obzira na stalež i službu, može se nazvati mudracem ukoliko posjeduje strah Gospodnji jer mudrost Božja i strah Gospodnji idu zajedno (usp. Job 28,30; Izr 1,7; 2,5; 15,33; 31,30; Ps 19,10; 111,10; Iz 33,6).¹¹⁵ Zapravo, prvi korak u mimohodnom čašćenju i stjecanju božanske mudrosti jest strah Gospodnji (usp. Izr 9,10).¹¹⁶ Stoga, da bi se stekla mudrost, treba prvo steći strah Gospodnji (usp. Ps 34,12), koji ujedno postaje garancija valjane mudrosti (usp. Izr 10,27; 14,27; 19,23).¹¹⁷

Sam kralj David među posljednjim svojim govorima ističe kako izraelski kralj uz sve svoje kvalitete mora steći strah Gospodnji (usp. 2 Sam 23,3; Neh 5,15). Dokaz, dakle, da je čovjek stekao mudro srce jest da njeguje i hrani u sebi strah Gospodnji. A njegovati strah Gospodnji znači prakticirati pravednost i poniznost (usp. Izr 22,4).¹¹⁸

Od brojnih navoda što se pojavljuju u Bibliji sintagma strah Gospodnji istaknuto je mudroslovna.¹¹⁹ Tako je definiciju straha Gospodnjega dao sam sveti pisac Knjige Mudrih izreka, navodeći da je strah Gospodnji mržnja na svako zlo i zatiranje umišljenosti i oholosti koje prije svega dodjeljuju lažne kvalifikacije kako bi po tim istim falsifikatima djelovale (usp. Izr 8,13). Mudrost ukoliko, s jedne strane, nije kvalificirana strahom Gospodnjim lažna je, prijevarna i zavodljiva ljudska vlastitost (usp. Izr 1,7.29.31; 2,5; 3,7; 8,13). Ukoliko je, s druge strane, prožeta strahom Gospodnjim najveća je vrijednost u životu (usp. Izr 10,27; 14,26-27; 19,23; 22,4).

Strah Gospodnji je, dakle, regulator prave mudrosti kao dara Božjega čovjeku. Tako, već od samog početka knjige o Jobu, pisac naglašava protagonistovu pravednost

---

¹¹⁵ Usp.: Martin A. SHIELDS, *The End of the Wisdom: A Reappraisal of the Historical and Canonical Function of Ecclesiastes*, 100.

¹¹⁶ Usp.: Goran KÜHNER, Ben Sira i moral, u: *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 3, 650, bilj. 38.

¹¹⁷ Usp.: Luciano ZANOVELLO, *Poveri di spirito, Bibbia e Oriente*, 234 (2007.), 193-215.

¹¹⁸ Usp.: Luciano ZANOVELLO, *Poveri di spirito*, 212.

¹¹⁹ Usp.: Franco PIOTTI, *Percezione del „disordine“ e „timore di Dio“ in Qohelet, Bibbia e Oriente* 239 (2009.) 3-30; David J. A. CLINES, *The fear of the Lord is wisdom (Job 28:28). A Semantic and Contextual Study*, u: Ellen van WOLDE (ur.), *Job 28. Cognition in Context* (Leiden: Brill, 2003). 60-63.

i strah Gospodnji: „Bio je to čovjek neporočan i pravedan: bojao se Boga i klonio zla“ (Job 1,1). Pa i sam Bog, u knjizi, svjedoči za Joba kako posjeduje strah Gospodnji: „Nisi li zapazio slugu moga Joba? Njemu na zemlji nema ravna. Čovjek je to neporočan i pravedan: boji se Boga i kloni zla“ (Job 1,8). Za razliku od Jobovih sugovornika koji su okarakterizirani institucionaliziranom mudrošću, strah Gospodnji vodi Jobovu ispravnu misao duž cijelog djela i tako ga čini pravim, javnim i vjerodostojnim mudracom. Institucionalizirana mudrost bez straha Gospodnjega i osobna mudrost u liku Joba sa strahom Gospodnjim osnova su ispravnom ne samo stavu nego i nauci da mudrost Gospodnju nužno prati strah Gospodnji koji ni jedna institucija ne može nadomjestiti. Za razliku od Knjige o Jobu, gdje je strah Gospodnji uvjet za dar božanske mudrosti, Knjiga Ben Siraha gleda na strah Gospodnji kao puninu mudrosti (usp. Sir 1,16-18) i tako vraća mudrost ponovno kolektivu, to jest zajednici. Strah Gospodnji nije samo punina mudrosti nego i Gospodnje slave i hvale te ljudskog veselje, radosti i dugovječnosti. Doista, Knjiga Ben Siraha, naspram ostalih mudrosnih knjiga, najviše spominje i naglašava strah Gospodnji. Rečeno je da već u prvoj i drugoj glavi svojeg djela sedamnaest puta ističe sintagmu „strah Gospodnji“.¹²⁰

Ben Sirah govori o strahu Gospodnjemu kao o prijateljstvu. Prijateljstvo je trajno bogatstvo i biti mudar, imati dobrog prijatelja, izvrsnu ženu, doživjeti mudrost u starosti itd., djelo je straha Gospodnjega jer se Bog brine za onog koji ga traži i tome provida najbolje.¹²¹ Ma koliko se nastojalo dokazivati da u strahu Gospodnjemu nije riječ o emotivnom elementu, strah Gospodnji predstavlja strah i to onaj pravi jer bojati se znači paziti što se misli, govori i čini. Ljudski strah je rasjed između onoga što se smije i što ne smije i onoga što ide, a što ne ide zajedno. Božanska mudrost i ljudska oholost ne idu zajedno. Prva je original, a druga falsifikat. Iz toga razloga Knjiga Mudrosti i naglašava ljudski strah iz kojega bi se moglo izroditi i moguće obraćenje. Strah Gospodnji je lanac koji vezuje mudračevu uvaženost i poniznost, svestranost i jednostavnost, korisnost i skrušenost, odgovornost i krotkost. Kroz te se kvalitete božanska mudrost filtrira i tek pročišćena postaje djelotvorna, konstantna i trajna, bez težih smetnji i opasnosti od duljih prekida sa svojim božanskim izvorima.

---

¹²⁰ Usp.: Goran KÜHNER, Ben Sira i moral, 651.

¹²¹ Usp.: Patrick W. SKEHAN – Alexander A. DI LELLA, The Wisdom of Ben Sira (New York: Doubleday, 1987.), 74-76.

BIBLIOGRAFIJA

BEAULIEU, Paul-Alain. „The Social and Intellectual Setting of Babylonian Wisdom Literature”. Uredio Richard J. CLIFFORD. *Wisdom Literature in Mesopotamia and Israel*. Symposium Series No. 36, 3-19. Atlanta: SBL, 2007.

CLINES, David J. A. *Job 21-37*. Nashville: Thomas Nelson, 2006.

CLINES, David J. A. „The fear of the Lord is wisdom (Job 28:28). A Semantic and Contextual Study“. Uredila Ellen van WOLDE. *Job 28. Cognition in Context Leiden*. 57-93. Leiden-Boston: Brill, 2003.

DUGANDŽIĆ, Ivan. „Strah u svjetlu Biblije“. *Bogoslovska smotra*, Vol. 73 No.4, 2003. Str. 619-630.

FOX, Michael. „Words for Wisdom”. *Zeitschrift für Alt hebraistik*, No. 6, 149-169. Madison, 1993.

GILBERT, Maurice. *Učitelji mudrosti govore*. Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet, 2020.

Jeruzalemska Biblija: Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jerusalem“. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2014⁸.

LEON-DOUFOUR, Xavier. *Rječnik biblijske teologije*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993⁴.

MURPHY, Roland E. “Wisdom and Creation”, *Journal of Biblical Literature*, Vol. 104. No.1, 3-11 (1985).

MÜLLER, Hans-Peter. „חכמהchākham; חכמָהchākhām; חוכמָהchokhmāh; חִכְמוֹת chokhmôh“. Uredio G. Johannes BOTTERWECK – Helmer RINGGREN. *Theological Dictionary of the Old Testament*, No. 4, 364-385. Grand Rapids: Baker Academic, 1980.

PIOTTI, Franco. „Percezione del 'disordine' e 'timore di Dio' in Qohelet“, *Bibbia e Oriente* br. 239 (2009.), 101-131.

POPOVIĆ, Anto. *Mudrosne i poetske knjige*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2020.

SHIELDS, A. Martin. *The End of the Wisdom: A Reappraisal of the Historical and Canonical Function of Ecclesiastes*. Winona Lake: Eisenbrauns, 2006.

SKEHAN, Patrick W. - DI LELLA, Alexander A. *The Wisdom of Ben Sira*, New York: Doubleday, 1987.

TURALIJA, Dubravko. „Koheletov *hevelizam* u odnosu na oprost i pomirenje“. Uredio MAROS, Zorica i D. TOMAŠEVIĆ. *Oprost i pomirenje: krilatice lišene sadržaja: zbornik radova, simpozij u Sarajevu 21.- 22. rujna 2017.*, 91-121. Sarajevo-Zagreb: KBF Sarajevo i Glas Koncila, 2018.

TURALIJA, Dubravko. *This Is Not How To Do It*. Sarajevo: KBF, 2019.

VAN LEEUWEN, Raymond C. „Cosmos, Temple, House: Building and Wisdom in Mesopotamia and Israel“. Uredio Richard CLIFFORD. *Wisdom Literature in Mesopotamia and Israel*. Symposium Series, No. 36, 399-421. Atlanta: SBL, 2007.

WRIGHT, Benjamin G. „*Ben Sira on the Sage as Exemplar*“. *Praise Israel for Wisdom and Instruction: Essays on Ben Sira and Wisdom, the Letter of Aristeas, and the Septuagint*. Leiden: Brill, 2008.

ZANOVELLO, Luciano. „Poveri di spirito“, *Bibbia e Oriente*, br. 234 (2007.), 193-215.

SADRŽAJ

SAŽETAK	2
SUMMARY	3
UVOD	4
1. STRAH OPĆENITO I STRAH GOSPODNJI	5
2. ODNOS MUDROSTI I STRAHA GOSPODNJEGA U MUDROSNJOJ LITERATURI	6
2.1. Mudrost	6
2.2. Strah Gospodnji	7
3. STRAH GOSPODNJI U JOBOVOJ KNJIZI	9
3.1. Kratki uvid u knjigu	9
3.2. Pojam „strah Gospodnji” u Jobovoj knjizi	10
3.3. Zaključak	14
4. STRAH GOSPODNJI U KNJIZI MUDRIH IZREKA	16
4.1. Kratki uvid u knjigu	16
4.2. Pojam „strah Gospodnji“ u Jobovoj knjizi	17
4.3. Zaključak	20
5. STRAH GOSPODNJI U KNJIZI PROPOVJEDNIKA (KOHELETA)	21
5.1. Kratki uvid u knjigu	21
5.2. Pojam „strah Gospodnji“ u knjizi Koheleta	22
5.3. Zaključak	24
6. STRAH GOSPODNJI U KNJIZI MUDROSTI	25
6.1. Kratki uvid u knjigu	25
6.2. Pojam „strah Gospodnji“ u knjizi Mudrosti	26
6.3. Zaključak	27
7. STRAH GOSPODNJI U KNJIZI BEN SIRAHA	28
7.1. Kratki uvid u knjigu	28
7.2. Pojam „strah Gospodnji“ u knjizi Ben Siraha	28
7.3. Zaključak	34
ZAKLJUČAK	35
BIBLIOGRAFIJA	37